ESTUDIS

ROSER SALICRÚ I LLUCH
Mataró 1453. Efectes i emmarcament del terratrèmol de 1448.

JOAQUIM LLOVET
L'ocupació de Mataró per les tropes de Felip IV.

FREDERIC RIBAS
Escuts mataronins i aligots reusencs: resistència sorda setcentista?

ANTONI LLAMAS I MANTERO
Els conservadors davant l'esclat de la guerra europea (1914).

SANTIAGO ESTRANY I CASTANY
Francesc Canyelles i Balagueró col·laborador d'arquitectes mataronins i autor d'esgrafiats a Mataró.

DOCUMENTACIÓ MEDIEVAL
Coral Cuadrada.

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/46

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, abril 1993

FULLS/46
del Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró, abril 1993

TAULA

- **EDITORIAL** 1
- **ACTUALITAT** 2
- **ESTUDIS**
  - MATARÓ 1453. EFECTES I EMMARCAMENT DEL TERRATRÈMOL DE 1448. *Roser Salicrú i Lluch.* 3
  - L'OCUPACIÓ DE MATARÓ PER LES TROPES DE FELIP IV. *Joaquim Llovet.* 22
  - ESCUTS MATARONINS I ALIGOTS REUSENCS: RESISTÈNCIA SORDA SETCENTISTA?. *Frederic Ribas.* 25
  - ELS CONSERVADORS DAVANT L'ESCLAT DE LA GUERRA EUROPEA (1914). *Antoni Llamas i Mantero.* 28
  - FRANCESC CANYELLES I BALAGUERÓ COL·LABORADOR D'ARQUITECTES MATARONINS I AUTOR D'ESGRAFIATS A MATARÓ. *Santiago Estrany i Castany.* 32
- **DOCUMENTACIÓ MEDIEVAL** *Coral Cuadrada.* 36
- **DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA** 40

Portada: Sant Jordi.
Gravat de Francesc Canyelles i Balagueró.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
Composició i impressió:
Copisteria Castellà-c/Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col.laboració del
SERVEI D'ARXIUS DEL
DEPARTAMENT DE CULTURA
DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
i del
PATRONAT MUNICIPAL DE CULTURA
DE MATARÓ

EDITORIAL

PARLEM DE LA RAMBLA

L'actual planejament de la Rambla de Mataró és de l'any 1928 quan el nou traçat del tramvia va obligar a remodelar totalment aquell espai, conjuntament amb la plaça de Santa Anna.

És evident que la desaparició del tramvia i el pas del temps havien convertit en obsoleta aquella urbanització, que l'Ajuntament de la Dictadura de Primo de Rivera havia programat, al marge d'una bona part de l'opinió ciutadana, representada sobretot pel *Diari de Mataró*.

Que la Rambla de 1928 no corresponia a les necessitats de la ciutat era i és un fet comprovat, que podríem exemplificar des de les passejades «d'anar a tocar ratlla» dels anys seixanta, fins a les celebracions festives actuals.

Ara l'Ajuntament ha aprovat un aparcament soterrat a la Rambla i plaça de Santa Anna i ha previst una nova urbanització d'aquests espais, urbanització necessària i indispensable pel seu estat de degradació.

I en parlem perquè ens preocupa el paral.lelisme que constatem respecte a les actuacions de l'any 1928. Aleshores el tramvia condicionava la reforma; avui és el pàrking subterrani. Llavors una part de la ciutadania hi estava en desacord; ara és pràcticament la totalitat dels arquitectes, aparelladors i enginyers mataronins que manifesten la seva divergència que, a més, fan seva molts altres estaments.

Pensem que seria bo, com diuen els professionals mataronins, de tornar a l'origen. De contemplar, amb visió de futur, la Rambla i la plaça de Santa Anna tal i com havien estat, tal i com havien quedat configurades des del segle XVIII, quan la ciutat, en funció de les seves necessitats, les va crear. I de veure els seus arbres característics. I si més no d'aprofondir el nivell del parking de manera que no quedin hipotecades altres actuacions possibles.

Seria bo per a la ciutat que l'Ajuntament prescindís del parer del nucli de professionals més qualificat per opinar sobre el tema ? Creiem que es repetiria l'error del 1928.

ACTUALITAT

EL SR. JOAQUIM MARCH

El Sr. Joaquim March, serraller, membre d'una important nissaga de serrallers mataronins, va morir, fa uns dies, de repent.

Era autor de diversos treballs a Santa Maria de Mataró. Cal deixar-ne constància.

JOAQUIM CASAS I BUSQUETS IN MEMORIAM

El passat dia 27 de març morí a Mataró l'escriptor Joaquim Casas i Busquets. Nascut a Blanes l'any 1911, als set anys vingué a la nostra ciutat amb la seva família.

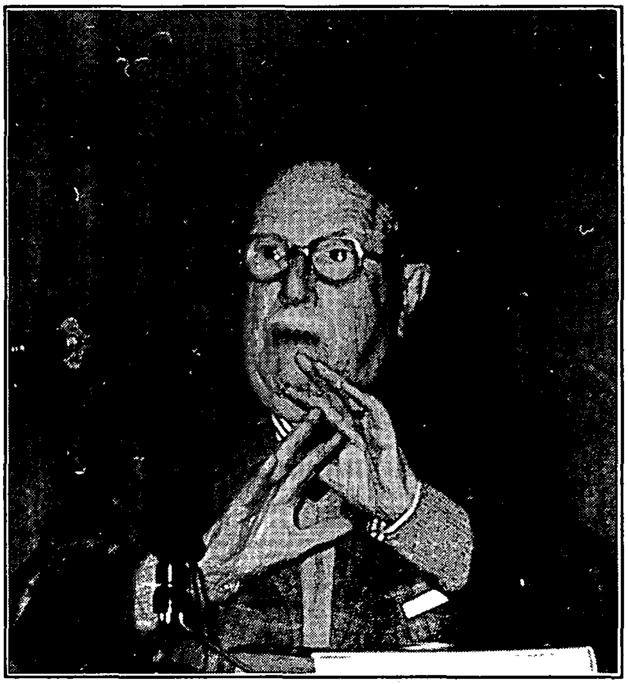

Joaquim Casas era un intel.lectual autodidacta, compromès amb el seu país, i en funció d'aquest compromís havia estat periodista, polític, escriptor, activista i promotor de cultura, i també força discutit. Persona de grans coneixements, d'un saber gairebé enciclopèdic, era també un excel.lent crític musical.

Enamorat de Catalunya i de Mataró, el seu país i la seva ciutat —la ciutat blava—, els seus escrits i les seves actuacions ja són història.

Col.laborador dels FULLS, sempre havia donat suport al Museu Arxiu de Santa Maria.

EXPOSICIÓ PINTURA RELIGIOSA DE SANTA MARIA

El dia 12 d'abril s'inaugurarà l'exposició que recull pintura religiosa dels segles XVII i XVIII conservada a Santa Maria.

Restarà oberta fins al dia 13 de juny.

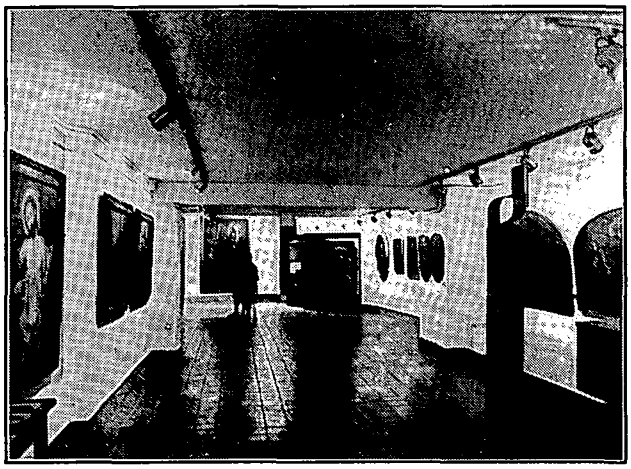

Per al dia 18 de maig, Dia Internacional dels Museus, és prevista la conferència *La llegenda àurea en la pintura i l'escultura religiosa de Santa Maria,* a càrrec de Rafael Soler i Fonrodona, de l'Equip del Museu Arxiu.

NOTÍCIA DE DONATIUS REBUTS

Hem rebut dels hereus de la Sra. Montserrat Viladevall i Marfà, el metrònom del músic mataroní Jaume Isern.

Tal com recull el Dietari de la Generalitat de Catalunya, l'església de Santa Maria de Mataró fou una de les edificacions afectades pel terratrèmol del maig de 1448. Roser Salicrú i Lluch ens aporta dos testimonis més dels efectes d'aquest sisme a les esglésies del terme. La primera reacció de la població, quasi immediata, fou recórrer a l'autoritat eclesiàstica. Però cinc anys després, el 1453, de forma més meditada, els mataronins saberen aprofitar l'excusa del terratrèmol per arrencar de la reina Maria diverses concessions fiscals i una major autonomia en el regiment municipal.

MATARÓ 1453. EFECTES I EMMARCAMENT DEL TERRATRÈMOL DE 1448.(*)

Encara que avui pugui resultar sorprenent, la Catalunya baix-medieval registrà una activitat sísmica reiterada i intensa. És prou significatiu que deu dels disset terratrèmols destructius documentats a l'actualitat al territori català s'esdevinguessin en només setanta-cinc anys, entre el 1373 i el 1448 (1).

Lògicament, i tot i que no generessin documentació específica, els efectes d'aquests moviments de terra pretèrits deixaren empremta en la documentació coetània, encara que no de forma constant ni homogènia.

Les fonts cronístiques i narratives, fetes a mesura de qui les encarregava, no tradueixen necessàriament ni exhaustiva l'activitat sísmica. Lluny de poder ser interpretat com a símptoma d'estabilitat tectònica, llur silenci només suposa l'absència de testimonis capaços de reflectir els tremolaments de terra, i llur presència desigual sobre un territori depèn més del poder i la riquesa de les institucions o nuclis capaços de generar-les que no pas de l'activitat física terrestre en si mateixa. En paraules d'Antoni Riera, si avui podem reconstruir la dinàmica sísmica de Barcelona i Perpinyà amb més detall i precisió que no pas la de Mataró i Figueres, això no és degut, probablement, al fet que aquella hi hagi estat força més intensa, sinó al desequilibri existent entre els recursos esmerçats en la conservació de llurs respectives memòries col·lectives (2).

Les dades arxivístiques són, en principi, menys tendencioses que les fonts historiogràfiques, però llur naturalesa també comporta una sèrie de limitacions (3).

Per tant, les reconstruccions més fiables i rigoroses de l'activitat sísmica es poden aconseguir quan hi ha la sort de poder contrastar la informació documental amb la històrica.

El Mataró baix-medieval no ha estat gens afortunat per vestigis escrits que testimoniïn la seva sismicitat històrica. Fins ara, la sola notícia coneguda era una referència del *Dietari* de la Generalitat de Catalunya a l'enderroc de part de l'església de Mataró a causa del terratrèmol de la mitjanit del 24 de maig de 1448 (4). Que sapiguem, entre la historiografia local aquesta notícia només havia estat recollida per Lluís Ferrer i Clariana (5), però a partir de la traducció del *Dietari* feta per J. Coroleu (6).

Casualment, entre els Registres de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ens va aparèixer un document del 1453, només parcialment conegut (7), que ens permetia, encara que a través d'un reflex llunyà, donar el contrapunt a la font historiogràfica i confirmar els efectes del terratrèmol de 1448 a l'aleshores universitat de Mataró (8). En aquest document, el ressò dels efectes físics i directes del terratrèmol a la societat mataronina coetània era pràcticament nul. En aquest sentit, l'aportació era

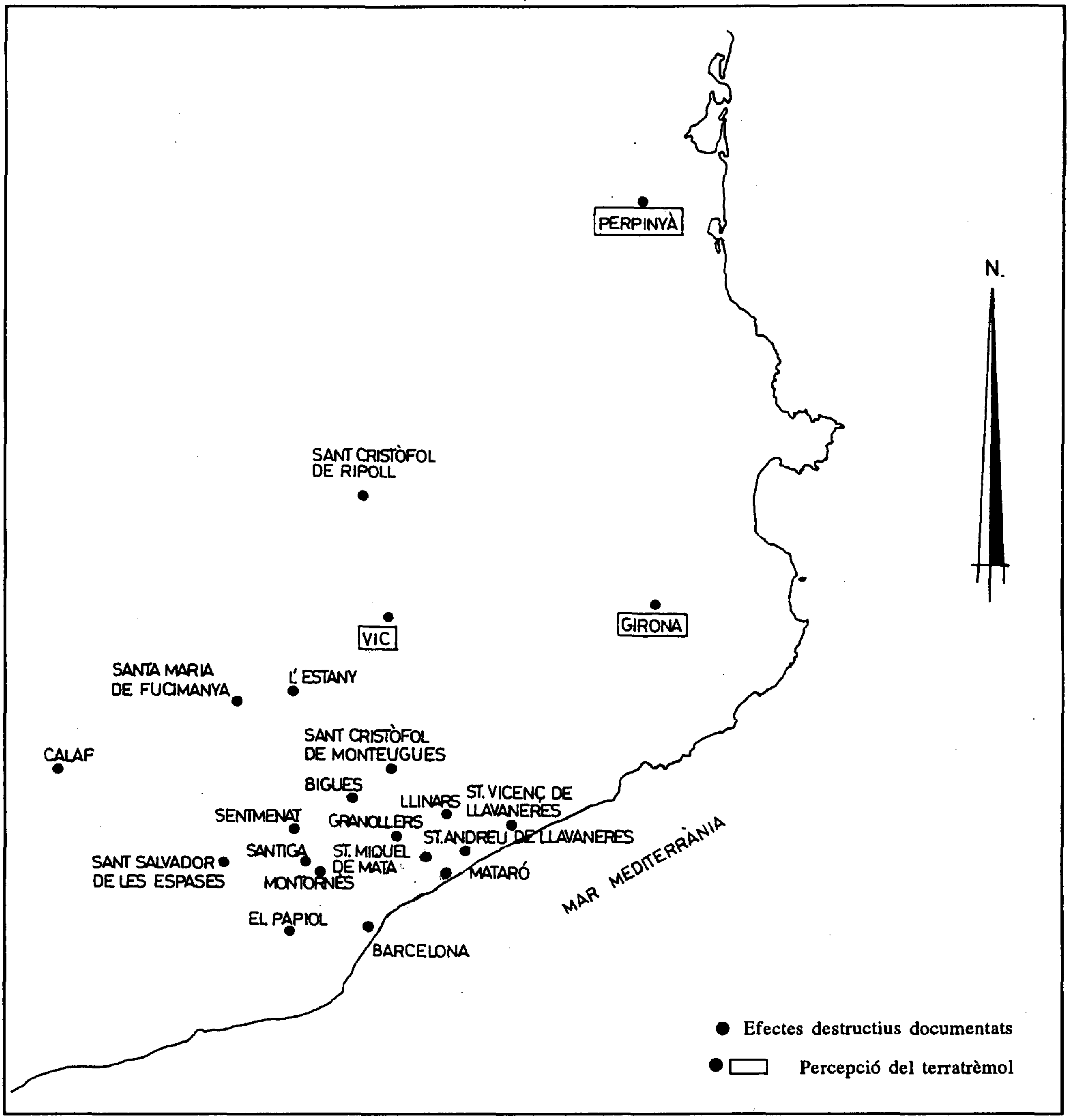

poc significativa, perquè només permetia de verificar la informació cronística, tot i que estenia el radi d'acció de la batzegada a les esglésies de Sant Andreu i Sant Vicenç de Llavaneres i de Sant Miquel de Mata. En canvi, de la inserció de la informació relativa al sisme en el seu context local, per analitzar-la amb més precisió, en podíem obtenir una lectura molt més rica. No podíem descobrir quina fou la reacció immediata i directa de la societat local a la sotragada, però sí entreveure la seva reacció a curt termini i, en definitiva, el seu intent, reeixit, de treure partit de la catàstrofe, al marge de quin hagués estat el seu abast real.

Aquesta primera troballa casual ens va portar, amb fortuna, a cercar noves informacions entre els fons de l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Per una banda, vam documentar una primera reacció local davant de l'autoritat eclesiàstica, que tingué els seus fruits el 3 d'agost de 1448, poc més de dos mesos després del sisme. Per l'altra, vam obtenir una referència desconeguda a la capella de Sant Miquel de Mata, que el document de 1453 menciona en detriment de la de Sant Martí (9). I, finalment, vam trobar dades inèdites dels efectes del terratrèmol a les esglésies de Santiga, Sant Cristòfol de Monteugues i Sant Salvador de les Espases.

EL TERRATRÈMOL DE 1448.

El terratrèmol de 1448 clou el primer dels quatre períodes (el baix-medieval) que, separats per llargues fases de calma, concentren la inestabilitat del sòl a casa nostra. Aquest període, iniciat el 1373, és el més prolongat, dens i intens de tots, ja que, a més de concentrar la majoria de sacsejades destructives documentades, comprèn també el sisme més intens de tots els coneguts, el d'Olot de 1428 (10).

Si ho jutgem pels testimonis documentals que recullen Fontserè i Iglésies (11), el *Dietari* de la Generalitat és la font que millor detalla els efectes del terratrèmol de 1448 (12):

Divendres a XIIII [maig 1448], ja passada mija nit e començant a pendre el dissabte següent, per çò com fonch entre XII e una hores de la nit (13), féu un molt gran terratrèmol en Barchinona e per tot lo Principat de Cathalunya, lo qual féu fort gran dan a moltes possessions, axí dins la present ciutat de Barchinona com defora. E, primerament, obrí lo Castell Nou de Barchinona, en tal forma que, per mig la ubertura, passara bé una persona. Item, féu gran dan en les cases del abbat de Ripoll e del abbat d'Ager, qui són prop la sgléya de Sent Miquel. Item, en l'alberch dels hereus d'en Bernat Splugues, en l'alberch d'en Bernat Fivaller, en l'alberch d'en Johan de Barqueres e en molts d'altres. E, fora la dita ciutat, enderrochà lo castell dez Papiol, e·y matà III hòmens, e lo castell de Sentmenat, e·y matà un fadrí, lo castell de Muntornès, lo castell de Llinàs (14) e la casa d'en Ombert de Bigues, e mata·y dues dones. E enderrochà lo monastir del Stany e mata·y un frare. E enderrochà part de la sgléya de Mataró, e part de la sgléya de Granollés (15). E féu molts altres damnatges per tot lo Principat, axí en morts de moltes persones com en enderrochs de moltes proprietats.

El *Dietari*, per tant, cenyeix sobretot la descripció dels efectes del terratrèmol a l'entorn de Barcelona i al Vallès, encara que mencioni Mataró i L'Estany (16), i insisteixi reiteradament en els efectes a tot el Principat.

La documentació inèdita de l'Arxiu Diocesà ens permet descobrir altres efectes destructius a Santiga (17), a Sant Cristòfol de Monteugues (18) i a Sant Salvador de les Espases (19).

La de l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Sant Andreu de Llavaneres, a Sant Vicenç de Llavaneres o de Montalt i a Sant Miquel de Mata (20).

I encara, gràcies a d'altres fonts recollides per Fontserè i Iglésies (21), podem estendre la percepció de la batzegada, com a mínim, a Perpinyà i a tot el Rosselló (22), a Vic (23) i a Girona (24).

Finalment, ens sembla versemblant incloure en aquesta relació l'església de Santa Maria de Fucimanya i l'ermita de Sant Cristòfol de Ripoll. Fontserè i Iglésies, tot i reconeixent que la data de la sotragada que les afectà era incerta, situaren aquests dos testimonis sota l'epígraf del terratrèmol del mes de setembre de 1450.

No hi ha cap dubte que el 16 de setembre de 1450 s'enregistrà un terratrèmol. Hi coincideixen tant el *Livre Vert Mineur* de Perpinyà —que esmenta una sotragada que durà un Pare Nostre i un Ave Maria i que enderrocà una casa del barri de l'Estudi de la vila (25)— com el *Llibre dels Consells* de Tàrrega, que informa que, durant una reunió del Consell que se celebrava aquell dia per tractar sobre la reducció dels creditors censalistes de Barcelona, *féu terratrèmol e tot lo Conceyll decendí cuytadament de la casa de la Payria*, i que la reunió prosseguí a l'església major de la vila (26).

Però, clarament per error, la *Recopilació de dades sísmiques* considera que la llicència d'acapte *propter terremotus* per a la reparació de l'església de Santa Maria de Fucimanya, situada a la parròquia de Sant Martí de Serraïma, atorgada pel bisbe de Vic el 14 de juliol de 1450 (dos mesos abans del terratrèmol de 1450, per tant) tradueix els efectes d'aquella sotragada (27). No hi ha dubte que la batzegada que malmeté aquest santuari hagué de ser la precedent, la del maig de 1448.

També del 1450, sense que en sapiguem la data concreta, és una altra llicència del bisbe de Vic per edificar una nova capella que substituís la de Sant Cristòfol, a la parròquia de Ripoll, ja que l'antiga s'havia ensorrat a causa dels terratrèmols que hi havia hagut al Principat (28). La proximitat temporal d'aquesta llicència episcopal al sisme destructiu de 1448 suggereix també que fou aquest el responsable de l'esfondrament.

En principi, Fontserè i Iglésies situen l'epicentre del terratrèmol de 1448 a Llinars-Cardedeu, a la falla entre el granit de la costa mediterrània i el miocè que recobreix la fossa d'esfondrament vallesana, i li atribueixen una intensitat VII-VIII a l'escala de 10 graus de Mercalli II (29), mentre que Suriñach i Roca li atorguen grau VII en escala MSK (30).

Les diverses fonts documentals coincideixen perfectament en el fet que la sacsejada ocorregué a l'entorn de la mitjanit del divendres dia 24

de maig, és a dir, la nit del divendres 24 al dissabte 25, essent ja dissabte.

Encara que alguns autors havien apuntat la possibilitat de diferenciar la sacsejada del Vallès-Maresme-Barcelonès de la de Perpinyà i que es tractés de dos terratrèmols quasi simultanis (31), a nosaltres no ens sembla que l'anàlisi de les dades ni la coincidència de les diverses fonts en els paràmetres temporals ho aconsellin.

Pel que fa a la durada del terratrèmol, el sol indici el trobem a Perpinyà, al *Livre Vert Mineur,* que es refereix a un temps superior a un Pare Nostre i un Ave Maria (32).

Com hem vist, el *Dietari* de la Generalitat segueix essent la font que descriu els efectes del terratrèmol amb més concreció. Al marge dels enderrocs, documenta la mort d'un frare al monestir de l'Estany, d'un fadrí al castell de Sentmenat, de dues dones a la casa de n'Ombert de Bigues i de tres homes al castell de Papiol (33).

Ara bé, totes aquestes dades han d'interpretar-se amb prudència. Al marge de la relativització de les fonts en si mateixes que apuntàvem de bon principi, cal també ponderar els elements que entren en joc per arribar a determinats efectes d'un sisme.

L'existència de notícies de morts i d'enderrocs no implica necessàriament la major intensitat d'un terratrèmol. En el cas de la sotragada de 1448, per exemple, cal tenir present, en primer lloc, que, essent de nit, el sinistre degué sorprendre les víctimes mentre dormien. Això explica, sens dubte, que totes les morts esdevinguessin en edificis habitats (cases, castells, monestirs) i que els sostres de les esglésies no soterressin ningú. Si el terratrèmol hagués tingut lloc en plena llum del dia, és evident que els danys —majors o menors— haurien estat uns altres. Per altra banda, també s'hauria de tenir en compte quin podria ser l'estat de conservació de cadascun dels edificis malmesos. Si disposéssim d'elements crítics suficients, hauríem d'analitzar de forma particularitzada cada circumstància arquitectònica, i preguntar-nos per què caigueren una casa, una església, un mas o un castell i no els veïns (34). I, en darrer terme, hem de pensar que no podem extrapolar els efectes d'un terratrèmol històric als nostres dies; un esfondrament medieval és incomparable a un esfondrament actual: ni els materials, ni les tècniques, ni les solucions constructives són equiparables.

Com veurem, aquestes reserves són del tot aplicables al cas mataroní.

EFECTES DEL TERRATRÈMOL DE 1448 A LES ESGLÉSIES DE LA UNIVERSITAT DE MATARÓ.

El dia 3 d'agost de 1448, dos mesos i deu dies després de l'esdeveniment del sisme, el bisbe de Barcelona autoritzà l'acapte d'almoines per reparar l'església parroquial de Santa Maria de Mataró, malmesa a causa de l'ímpetu del terratrèmol. El pinacle (35), la part més alta de l'església o del campanar, amb les campanes, havia quedat migpartit, de tal manera que amenaçava d'acabar-se d'ensorrar si no s'hi feia alguna cosa. Com que els parroquians no disposaven de prou mitjans per fer les reformes convenients, necessitaven l'ajut econòmic dels altres fidels (36).

Cinc anys més tard, els mataronins encara no havien pogut refer-se de les destrosses. El 20 de juliol de 1453, la reina lloctinent, Maria de Castella, muller d'Alfons el Magnànim, aprovà diverses concessions fiscals i de regiment municipal que havien sol·licitat els jurats i prohoms de la universitat de la vila al·legant, encara, les reparacions que havien de fer a les esglésies del terme a causa dels danys del terratrèmol, una càrrega que, sumada a llurs altres

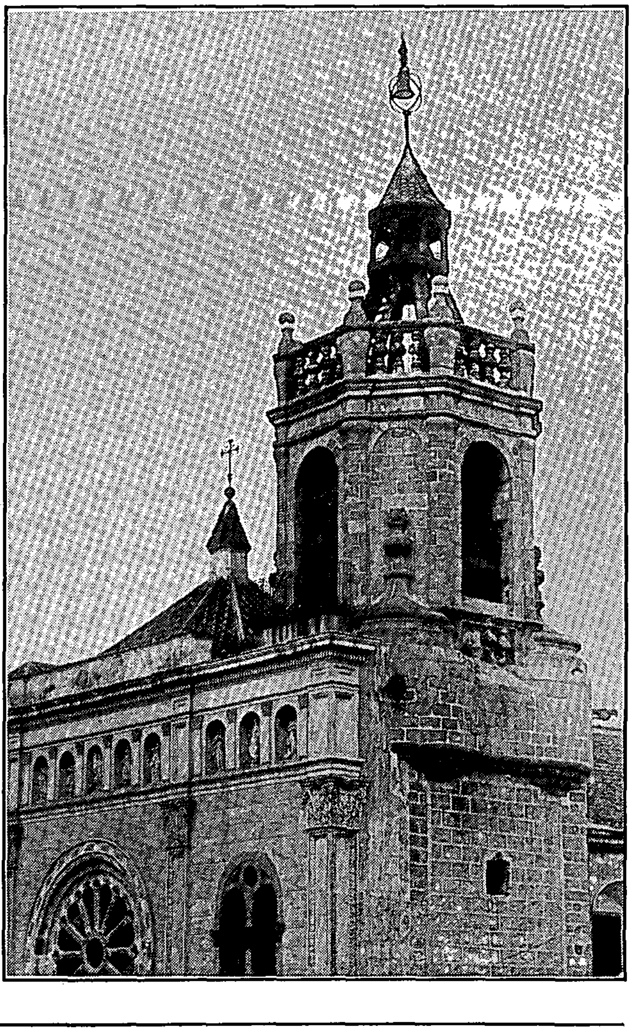

El campanar de Santa Maria abans de les darreres reformes.
Postal Gràfica Fides (1935?)

deutes i censals, no podien suportar. *Necessàriament*, segons els singulars de la vila, *hagen a fer obres en la sglés<i>a parroquial de madona Sancta Maria de Mataró, e en la sglésia parroquial de Sent Andreu e de Sent Vicent de Lavaneres, e en la sglésia de la parròquia de Sent Miquel de Mata, del terme de la dita vila, e en los campanars e campanes de aquella<s>, les quals, per occasi[ó] e causa dels terratrèmols que són stats en Cathalunya, han pres gran decahiment e ruïna* (37).

Com hem dit, el terratrèmol de 1448 clou un període de sismes destructius. La manca de testimonis documentals no ens permet aventurar si algun d'ells, ultra el de 1448, fou percebut a les terres del castell de Mataró. Només podem adduir que, com a punt més proper i millor documentat, molts afectaren la ciutat de Barcelona. És ben possible que les batzegades de gran magnitud menys allunyades geogràficament fossin també sentides a Mataró, i que, tot i no ocasionar-hi desperfectes, contribuïssin a debilitar, de mica en mica, les edificacions que posteriorment, amb la veritable sotragada, resultaren realment afectades. De fet, la font de 1453 parla de terratrèmols, en plural. Per això, i encara que en part puguin respondre a un ús formulari del llenguatge, cal destacar dos fets significatius d'aquesta relació de 1453.

Pica baptismal de pedra de Girona. (destruïda el 1936)
Fotografía Marià Ribas i Bertran

Per una banda, el text parla només del *gran decahiment e ruïna* de les esglésies i de llurs campanars. Sacrifica l'expressió del detall de les destrosses en pro de la sensació, més punyent, de decadència i de caducitat generalitzada.

Per l'altra, palesa la presència dels sismes a la mentalitat col·lectiva. El fet que parli *dels terratrèmols que són stats en Cathalunya* (38) tradueix una certa interiorització de la convivència amb la catàstrofe, i la seva projecció en la consciència històrica, a través de l'assumpció dels danys rebuts en pròpia carn com a capítol del drama col·lectiu i no com a fet aïllat. Del 1373 al 1448, totes les generacions, directament o a través dels altres indrets de les terres catalanes, contemplaren sismes destructius. L'experiència de cadascuna d'elles degué sumar-se a la de les precedents, conservada i transmesa a través del testimoni directe o del record.

Sense dubtar, però, de la gravetat i de l'autenticitat de les destrosses, no podem deixar de preguntar-nos quin devia ser l'estat de les esglésies de la universitat de Mataró abans de la nit del 24 al 25 de maig de 1448.

Malauradament, les visites pastorals a les parròquies del castell presenten un hiat de més de mig segle, del 1446/47 al 1498 (39), que ens amaga els possibles vestigis del terratrèmol des d'una font que en seria un observatori privilegiat.

La primera visita posterior al sisme, duta a terme el mes de maig de 1498 (40), té un caràcter bastant formulari, i no conté cap aspecte referent a l'estat de les esglésies afectades pel terratrèmol segons el document de 1453.

En canvi, la visita immediatament anterior al terratrèmol fa patent que la situació d'aquests edificis dos anys abans, el setembre de 1446, no era pas immillorable. A Sant Andreu de Llavaneres havia de reparar-se la teulada abans de la festa de Pasqua de 1447 (41). A Sant Vicenç, s'havien de tancar i adequar la sagristia i els cancells de l'altar major i, a més, reparar un arc i fer un portal abans del dia de Sant Joan de 1447, tal com ja havien acordat per endavant el rector i els parroquians (42). A Mataró, la visita no menciona deficiències a l'obra de l'església, perquè segurament quedaren eclipsades per les de la casa i hort de la rectoria, de tal magnitud que el delegat episcopal hagué d'ordenar que les reparacions es fessin sota les ordres de dos mestres d'obra experts; l'ampli termini concedit per a durles a terme (un any) i la contundència de la pena (50 lliures) són també un clar exponent del seu abast (43).

A partir dels dos documents que fan referència als efectes del terratrèmol a Santa Maria de Mataró, i especialment de la llicència episcopal, sembla clar que el temple gòtic o, si més no, la torre quadrada del campanar gòtic de Santa Maria de Mataró, conservada encara parcialment fins als nostres dies, hagué d'arrencar del 1448, a partir de les reformes forçoses generades pels efectes del terratrèmol, i no d'un quart de segle abans, com suggeria Ferrer i Clariana (44).

Lògicament, allò més urgent i prioritari degué ser la consolidació i reforma del campanar; la del temple era més costosa i llarga. Tot i això, el seu ritme constructiu fóra incomparable a l'actual.

Seixanta anys després de la sotragada —segons la relació de la visita pastoral de 1508 que ens ofereix Ferrer i Clariana—, la nova torre del campanar ja era acabada, però les obres del temple encara es trobaven en curs (45): el bisbe considerà que la fàbrica de l'església necessitava grans reparacions, però pogué constatar que s'hi treballava i que els parroquians estaven ben disposats a continuar les reformes, amb la col·laboració, fins i tot, d'alguns prohoms de la vila (46).

La capella de Sant Miquel de Mata constitueix un cas a part, perquè era una edificació nova, que si sentí els efectes del terratrèmol ho féu sense el llast de les deficiències acumulades al llarg dels segles. No sabem amb exactitud en quin moment del segle XV fou bastida (47), però quan tingué lloc el terratrèmol ja havia manllevat a Sant Martí les funcions tradicionalment encomanades a l'ermita pre-romànica com a seu de la parròquia sufragània de Mata. No podem afirmar que el maig de 1448 les obres hi fossin definitivament acabades, però és evident que aleshores Sant Miquel ja reunia les condicions necessàries per al culte i que el seu cementiri havia suplantat el de Sant Martí. Just tres mesos abans del terratrèmol, el 23 de febrer de 1448, el bisbe de Barcelona, ocupat en d'altres afers, havia encomanat al de Sulcis l'execució de diverses peticions que li havien adreçat els parroquians i obrers de Mataró i de Mata, amb consens de llur rector, Joan Comes (48): es tractava de consagrar una capella construïda al terme parroquial de Mataró, sota invocació de Sant Martí i Sant Miquel, i el seu cementiri, on es volien traslladar els ossos dels cadàvers que fins aleshores havien estat enterrats a l'antic cementiri de la capella de Sant Martí (49). A més, els parroquians volien fer beneir unes fonts baptismals noves a l'església parroquial (50).

Sant Miquel de Mata. Fotografía: Miquel Sala MASMM

L'ELEMENT HUMÀ DAVANT DELS SISMES. LA DOBLE REACCIÓ MATARONINA.

La primera reacció a un terratrèmol —una catàstrofe que, sobtadament, convertia en trampes mortífferes els símbols tradicionals i quotidians de seguretat i de prestigi (muralles, fortaleses, esglésies, monestirs, palaus...) (51)— era, lògicament, el pànic, més punyent encara, segurament, quan el sisme atacava de nit, a les fosques, i interrompia bruscament les hores del son.

Les societats europees, fins a finals del segle XVII, tendiren a considerar les calamitats com a manifestacions inequívoques del furor diví provocat pels pecats humans (52). El sentiment de culpabilitat que desencadenaven, canalitzat per les jerarquies eclesiàstiques, era orientat cap a pràctiques expiatòries i purificadores, vertebrades per les processons penitencials, per a reconciliar les masses pecadores amb la divinitat (53).

Després de l'exorcització de la por, les víctimes d'un sisme destructiu havien de concentrar llurs esforços en la reconstrucció, sempre llarga i onerosa, de les edificacions malmeses, amb la finalitat de reconquerir la normalitat. Lògicament, amb llurs ingressos ordinaris, les administracions locals no podien fer front a un sisme destructiu i, per tant, havien de posar en funcionament mecanismes alternatius de captació de recursos.

Si bé, en principi, la construcció, conservació i reforma dels edificis eclesiàstics era prerrogativa del clergat -encara que normalment fos encomanada a obrers laics-, quan un cataclisme afectava aquests edificis les rendes parroquials eren del tot insuficients per afrontar amb rapidesa les reparacions. Incapaces de refer-se de les destrosses, les comunitats parroquials i locals havien de recórrer, per tant, a llurs estaments superiors.

Excepcionalment, la jerarquia eclesiàstica podia transferir alguna nova font de renda, o autoritzar que es destinessin a la fàbrica de les esglésies ingressos prèviament consignats a d'altres fins (54). Però, si les peticions d'ajut arribaven a bon port, allò més habitual era que es concedissin llicències d'acapte d'almoines, tot incentivant el proselitisme dels fidels de les àrees indemnes amb la concessió d'indulgències (55).

Sant Martí de Mata. Fotografía: Miquel Sala MASMM

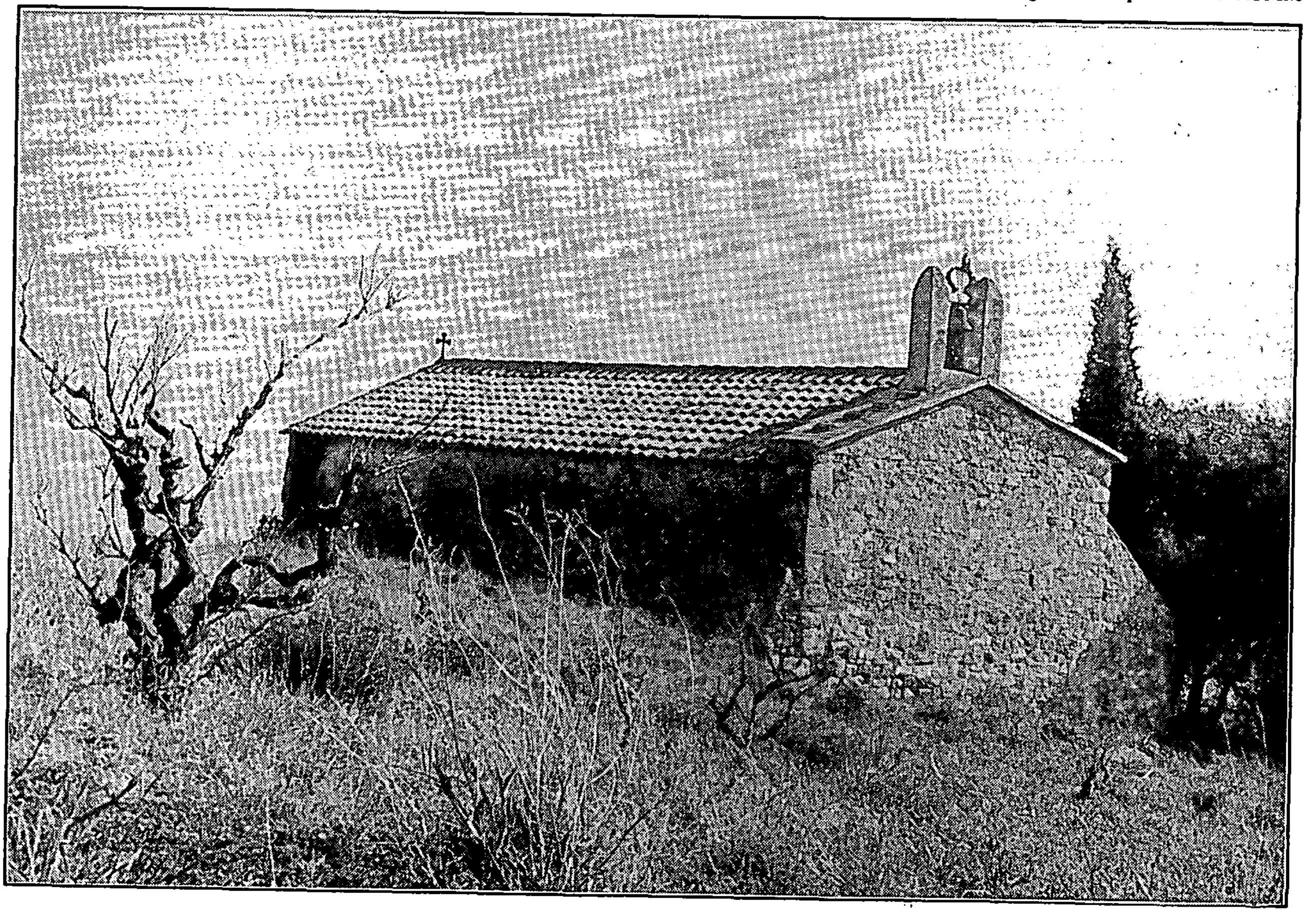

L'apel·lació al monarca podia significar la transferència d'algun tribut o regalia. Però, mancats endèmicament de numerari, els sobirans catalanoaragonesos es mostraven poc disposats a renunciar a llurs, ja de per si migrats, ingressos directes. No obstant això, eren menys reacis a acceptar les demandes de les institucions eclesiàstiques que les dels magistrats municipals.

Una de les solucions que tenien aquests darrers era la interrupció o reducció transitòria del pagament de pensions dels censals municipals, o, al contrari, l'emissió de deute públic a través de la venda d'aquest tipus de rendes. Però, sens dubte, el procediment més utilitzat era, prèvia concessió reial, l'establiment de gravàmens sobre els aliments i altres articles de primera necessitat, és a dir, la via impositiva indirecta (56).

Els tres testimonis que ens parlen dels efectes del sisme del 1448 a Mataró coincideixen a assenyalar que l'església parroquial quedà parcialment malmesa, i no fan esment de danys a cap altre edifici de la vila, encara que el més allunyat d'aquella data parli del decaïment de les altres esglésies del terme. I, com que el terratrèmol afectà un edifici religiós, la primera reacció dels mataronins, com a membres de la comunitat parroquial, fou la de recórrer al bisbe.

En tot moment, la llicència episcopal parla només de parroquians, com a grup homogeni. Llur mobilització degué ser quasi immediata, perquè només dos mesos després ja disposaven de la llicència d'acapte, molt més precoç que les altres documentades (57). Aquesta rapidesa d'actuació podria atribuir-se tant a una major urgència de les reparacions com a una major capacitat d'organització, però, en canvi, garanteix una descripció més espontània, menys calculada i més versemblant de les destrosses, perquè la petició d'auxili es féu encara a cop calent i a la desesperada. No hi ha dubte que allò que sobretot preocupava eren els efectes destructius de la sotragada.

En canvi, l'apel·lació a la reina fou més calculada. Al cap de cinc anys, el terratrèmol s'emprà de forma reflexiva i capciosa, com a element premeditat de persuasió per a l'obtenció de fins molt concrets. El *gran decahiment e ruïna* de les diverses esglésies que es relacionen pot ser indubtable, però el silenci al respecte de cinc anys abans indica que degué ser incomparablement menor que els desperfectes causats a Mataró.

El 1453, els qui prengueren la iniciativa foren els jurats i prohoms de la universitat de Mataró, de forma corporativa. Encara que mencionessin els efectes del terratrèmol, la finalitat d'aquests prohoms no era, o no només era, la de fer front als efectes de la sotragada, sinó també encarar una cojuntura econòmica adversa que, des de la segona dècada d'aquell segle, no havia fet sinó empitjorar. Remarquem que la necessitat de fer obres a les esglésies i campanars és emprada com a segon argument, precedida, en primer terme, per les *grans e quasi extremes necessitats en tant que ab gran afany sostenen e porten los càrrechs que han de censals e altres deutes.*

Encara que siguin reals, al document del 1453 els efectes del terratrèmol s'esmenten amb caràcter quasi formulari. Si bé és indubtable que, amb només cinc anys, les esglésies encara no devien haver-se pogut refer de les destrosses, també és cert que els prohoms mataronins pretenien, sobretot, obtenir diversos beneficis fiscals i una major autonomia en el regiment municipal. Si aquests avantatges després es traduïren en inversions a favor de la reforma de les esglésies (58) o no, això ja és una altra història.

MATARÓ 1453: L'APROFITAMENT D'UNA CONJUNTURA ADVERSA.

El privilegi concedit per la reina Maria de Castella el 1453 consta de quatre capítols, de caràcter divers, que la reina aprovà en bloc (59).

En primer lloc, la reina atorgà una pròrroga de quinze anys a les imposicions i redelmes de la universitat, amb les mateixes condicions que les altres pròrrogues concedides anteriorment pel rei i per ella mateixa.

Quan, el 1419, havia culminat el procés de lluïció del castell de Mataró (60), Alfons el Magnànim havia aprovat diversos capítols en favor dels homes de la vila (61). Un d'ells els havia atorgat el dret de percebre les imposicions locals —amb les mateixes condicions que la resta de ciutats i llocs de Catalunya— durant un període de quinze anys. Cada dos, haurien de presentar-ne els comptes, per demostrar que s'invertien legítimament, és a dir, que es destinaven a redimir els censals que havien venut per fer front al donatiu de quatre mil florins que havien fet al rei en ajut de la lluïció, i per compensar les despeses fetes durant tot el procés, uns mil cinc-cents florins més (62).

Només dos anys i mig després, al·legant la insuficiència d'aquest període quinzenal, la reina Maria els allargà vuit anys la concessió de les im-

posicions (63). I, un cop acabat el primer termini, quan tot just començaven a córrer aquests vuit anys addicionals, la reina atengué favorablement una nova petició de pròrroga, en aquesta ocasió de dotze anys (64).

Finalment, quan ja havien transcorregut trenta-quatre dels trenta-cinc anys concedits en total, el 1453, el terratrèmol facilità l'atorgament de quinze anys més de gràcia.

La segona concessió de la reina també té antecedents en els capítols de 1419. Aquell privilegi ja contemplava que el batlle reial del castell de Mataró, el seu lloctinent o el regent de la batllia hagués de ser un home natural del terme, però, fins aleshores, la seva designació i nomenament havia estat prerrogativa reial. En canvi, a partir de 1453, els jurats i prohoms de la universitat de Mataró prengueren el protagonisme en l'elecció del batlle; en endavant, serien ells mateixos els qui, cada tres anys, presentarien al rei una terna d'homes naturals de la vila, d'entre els quals el monarca hauria de nomenar el batlle del terme. En el futur, a més, aquest batlle podria tenir, elegir i nomenar un lloctinent (sempre, també, natural del terme) per a les parròquies de Sant Vicenç i de Sant Andreu de Llavaneres.

A diferència dels dos primers, no tenim notícia que el tercer capítol dels aprovats el 1453 tingués precedents en d'altres privilegis concedits anteriorment a la vila de Mataró. Amb ell, els jurats i prohoms de Mataró van aconseguir el dret d'estatuir ordinacions en favor del bé públic de la vila, és a dir, en definitiva, poders per a legislar en els afers d'ordre intern. Sempre en consens, però, amb el batlle reial, com a garantia de legitimitat. Obtingueren, igualment, algunes prerrogatives sobre el mercat. En concret, la potestat d'aforar, per la venda al menut dins els termes de la vila, la carn, el peix, el pa, el vi i la resta de productes aforables, és a dir, la capacitat legal de posar preu als productes (65), de cara a preservar la població de fraus i abusos i per assegurar l'abastament del mercat local. En el cas del peix, la garantia d'abastament quedava reforçada pel dret de poder obligar a vendre el peix que fos pescat en aigües de la universitat. A més, des d'aleshores, les autoritats locals, per garantir l'execució de les seves ordinacions, podrien penalitzar tots aquells qui les incomplissin.

De la mateixa manera que, a la seva introducció, el document del 1453 ens transmetia la sensació de desolació, potser retòrica, quan esmentava el gran decahiment e ruïna de les esglésies, el darrer capítol dels aprovats per la reina, el menys transcendent de cara al regiment municipal, ens dóna ara una imatge prou gràfica de l'aparença i de la percepció de Mataró per part dels propis mataronins a mitjan segle XV (66).

Com diu J. Llovet, si la característica més remarcable del Mataró del segle XV fou l'aspiració contínua de deseixir-se de les traves feudals, la del segle XVI fou, sens dubte, assolir una defensa permanent de la vila. El primer pas per aconseguir-ho fou la construcció d'un baluard adossat a l'església parroquial, degudament artillat, i fortificat amb troneres i ballesteres, que, a mitjan segle XVI, ja es trobava enllestit. Posteriorment, tot i que l'inici de les obres no es pugui datar, s'emprengué l'alçament de les muralles (67).

La consecució d'aquest objectiu fou, en efecte, cosa del segle XVI; però l'anhel de protecció la vila té arrels més llunyanes.

Ja el 1415, Antoni de Torres, com a tutor del seu fill Baltasar de Màrgens, senyor del castell de Mataró, havia obtingut de Ferran d'Antequera una llicència per imposar sises durant deu anys sobre la compra-venda i el passatge de mercaderies als seus termes, amb la finalitat de refer el castell, que es trobava totalment derruït, i d'emmurallar de nou la vila, perquè pogués servir de refugi als seus habitants i protegir-los dels corsaris sarraïns i dels altres enemics, tant marítims com terrestres, que els amenaçaven contínuament (68).

Tant si aquestes exaccions arribaren a recaptar-se com si no, i tant si Torres pensava realment destinar-les a les muralles com si no, la lluïció del castell, el 1419, deixà en suspens la llicència.

Certament, tal com subratlla el document de 1453, la vila de Mataró es trobava edificada en un indret pla i molt proper al mar, sense cap muralla ni fortalesa on els habitants es poguessin fer forts si eren atacats per enemics o per moros, cosa que havia succeït diverses vegades.

El 1423 Mataró ja figurava entre els llocs de la costa als quals el rei aconsellà de prendre diverses mesures preventives a causa d'una armada genovesa (69). Sabem que, el 28 d'abril de 1447, el corsari català Joan Roig, amb un balener armat, havia atacat una nau de castellans i damnificat alguns ciutadans i habitants de la ciutat de Barcelona a les mars de Mataró (70). I que, uns anys després, el 1455, els homes de Mataró tenien, si més no, certa capacitat defensiva marítima, encara que no sempre l'empressin correctament; el juny d'aquell any, sense motius evidents, havien capturat, en aigües de la vila, amb tres llaüts armats i amb balles-

tes, una embarcació on viatjaven una desena de persones (71).

Per tal de protegir-se de totes aquestes possibles agressions, reals, com el terratrèmol, però no per això menys oportunes, el 1453, per últim, els mataronins obtingueren llicència de la reina per fortificar l'església (72) i per edificar fortaleses i portals en els altres punts de la vila que creguessin oportuns. Sense mencionar, encara, les muralles, però de cara a l'enfortiment del nucli urbà, els jurats i prohoms mataronins foren igualment autoritzats a reduir el nombre d'accessos a la població, que consideraven *desbarriada per moltes entrades e exides que·y ha.* Tot plegat, seria facilitat pel dret atorgat a les autoritats municipals d'imposar sobre els habitants de la universitat les talles i càrregues fiscals que consideressin necessàries, sempre que fossin invertides a fer i pagar les obres i fortaleses esmentades.

A principis de juny de 1453, la reina Maria havia enviat als jurats, universitat i consell de la vila de Mataró una carta citatòria, feta a instàncies del procurador fiscal de la cort reial, Garcia de Borau; segons ell, els mataronins havien imposat i recaptat sises i imposicions *in victualibus, rebus et mercibus que in dicta villa venduntur, emuntur aut alias contractantur,* és a dir, sobre els aliments, béns i mercaderies que es venien, compraven o negociaven a la vila, sense llicència reial, cosa que, si era certa, no podia passar sense represió. Per això, la reina els havia emplaçat a comparèixer davant seu abans de deu dies per presentar la llicència, si la tenien, o per justificar-se, ja que, si no, procediria contra ells (73).

No tenim manera de saber amb quin termini havia estat tramitat el privilegi de 1453, però la carta que acabem d'esmentar no ens sembla casual. Encara que la imposició de sises que s'esmenta el juny no sigui directament equiparable amb el dret a establir imposicions concedit posteriorment per la reina amb el privilegi de 1453, en el fons ambdós fets suposen una exacció fiscal, i per tant són, en certa manera, equivalents. És molt probable, doncs, que hi hagi alguna relació entre els dos documents.

Si les imposicions establertes sobre el mercat abans del mes de juny de 1453 s'havien recaptat sense llicència prèvia, podria molt ben ser que el privilegi atorgat poc després ja hagués estat tramitat, i que els prohoms mataronins haguessin decidit avançar-se a les circumstàncies i començar-ne a treure partit durant el compàs d'espera, per fer front a llurs imperioses necessitats. O que, al contrari, el toc d'alerta del mes de juny hagués servit per certificar la sanció legal als fets consumats, una sanció que, amb l'oportunitat del terratrèmol i el ròssec de deutes i censals que la lluïció i els posteriors privilegis havien engendrat a la universitat de la vila, la magnanimitat reial no podia negar.

Mataró, al llarg de l'Edat Mitjana, havia estat un llogarret més del Principat, sense cap importància destacable. Però, segons sembla, des del moment del seu penúltim retorn a la jurisdicció reial (74), la vila començà a prendre l'embranzida que la caracteritzaria i que la convertiria en una de les principals ciutats catalanes de l'època moderna. Al costat de la lluïció del castell, del privilegi de 1419 i del carreratge de 1424, ara podem afegir-hi una fita important tant de cara al seu regiment com de cara a la seva protecció, el privilegi de 1453, ben poc abans de l'adquisició de la castlania a Pere Destorrent, que significà, encara que només temporalment, la plena redempció de la universitat (75).

Curiosament, Santa Maria de Mataró ha esdevingut, per ara, l'edificació més ben documentada pel que fa als efectes del terratrèmol de l'any 1448. A la menció que en feia el Dietari de la Generalitat, hi hem pogut afegir una llicència episcopal d'acapte i un privilegi reial. Fossin quins fossin els efectes del sisme sobre l'estructura física d'aquesta església parroquial, que semblen greus però no dramàtics, és evident que, per necessitat o per capacitat, els homes de la vila saberen mobilitzar-se i treure partit d'una conjuntura adversa, potser ja amb l'empenta que els caracteritzaria més endavant.

Roser Salicrú i Lluch

APÈNDIX DOCUMENTAL

DOCUMENT 1.
14<48>, febrer, 23. Barcelona.
ADB, *Gratiarum*, vol. 34, f. 180 r.

El bisbe de Barcelona, a partir d'una súplica que li havien adreçat els parroquians i obrers de Santa Maria de Mataró i de Mata, comissiona al bisbe de Sulcis la consagració de la capella de Sant Martí i Sant Miquel i del seu cementiri, on volen fer traslladar els ossos de l'antic cementiri de la capella de Sant Martí. Li encomana, igualment, la benedicció de les noves fonts baptismals de l'església parroquial.

Pro Materone[a].

Jacobus, Dei gratia barchinonensis episcopus, reverendo ffratri Anthonio, per eandem episcopo solsitanensis, salutem et sinceram in Domino caritatem[b].

Cum, pro parte parrochianorum[c] et operariorum[d] ecclesiarum parrochialium infrascriptarum[e] Sancte Marie de Materone et de Mate[f], fuerit nobis[g] expositum[h], ad hoc interveniente consensu[i] venerabilis Johannis Comes, rectoris dicte ecclesie parrochialis de Materone[j], quod[k] infra iamdictam parrochiam[l] est[m] quedam capella[n] constructa sub sanctorum Martini et Michaelis invocatione et ciminterium eiusdem capelle quam et quod cupiunt consecrari, necnon desiderant[o] de quodam antiquo ciminterio quod fuit de olim parrochia et[p] capella sancti Martini, que[q] infra prefata parrochia erat constructa[r], ossa cadaveris in supradictum ciminterium dicte capelle[s] sanctorum Martini et Michaelis translatari facere, fontesque babtismales prefixe ecclesie parrochialis de Materone[t], noviter factas, benedici[u] facere, suplicarunt nobis quatenus supradicta per eos singulariter[v] nobis exposita eis concedere[w] deberemus. Nosque circa[x] predictorum expositorum executionem[y], aliis occupati negociis, intendere non valentes, vobis dicto reverendo ffratri Anthonio episcopo[z] in predictis exequendis et fiendis[aa] vices nostras comittimus ac potestatem plenariam concedimus cum presenti.

Datum Barchinone, XXIII[a] mensis ffebroarii, anno a nativitate Domini M°CCCC°<XXXXVIII°>.

[a] ff. escrit al marge lateral esquerre del document. [b] segueix Ad instantiam et ratllat. [c] parrochianorum, escrit parrochianos al ms. [d] segueix ecclesie parrochialis ratllat. [e] ecclesiarum parrochialium infrascriptarum interliniat. [f] et de Mate interliniat. [g] segueix suplicatum tamen ratllat. [h] expositum interliniat. [i] consensu interliniat, escrit sobre consu- ratllat. [j] de Materone interliniat. [k] segueix cum ratllat. [l] segueix sit ratllat. [m] est interliniat. [n] segueix noviter interliniat i ratllat. [o] segueix translatari facere ratllat. [p] olim parrochia et interliniat. [q] que interliniat. [r] erat constructa interliniat. [s] segueix nove ratllat. [t] de Materone interliniat. [u] segueix dicere ratllat. [v] singulariter afegit, escrit al marge lateral esquerre. [w] eis concedere interliniat, escrit sobre ad effectum deducere ratllat. [x] segueix executionem ratllat. [y] segueix intendere no- ratllat. [z] episcopo interliniat, escrit sobre vices ratllat. [aa] segueix harum serie ratllat.

DOCUMENT 2.
[1448], agost, 3. Barcelona.
ADB, *Gratiarum*, vol. 35, fol. 14 r.

Llicència per acaptar en favor de l'església parroquial de Santa Maria de Mataró, malmesa a causa d'un terratrèmol. El pinacle, amb les campanes, havia quedat mig partit i destruït, de tal manera que amenaçava d'acabar-se d'ensorrar.

Litera acapiti pro ecclesia de Materone.

Jacobus *et cetera*, dilectis in Christo universis et singulis[a] presbiteris, curatis et non curatis, per civitatem et diocesis Barchinone constitutis ad quem vel quos presentes pervenerint, salutem *et cetera*[b] et bonis semper operibus habundare, tanto vos et alios Christi fideles ad pietatem et caritatem opera libentius invitamus quanto ad ea exercenda vos et eos invenire credimus provitiores.

Cum igitur, propter terremotus impetum, ecclesia parrochialis Beate Marie de Materone seu eius pinaculum[c] semisfractum seu destructum fierit, et illius[d] scimbala, in tantum quod, nisi subvenitur, totalem sperant parrochiani eiusdem ecclesie demolitionem et[e] parrochiani prefati[f] intendant predicta pinaculum et scimbala reparare seu reparari facere[g], et cum, ad predicta facienda, proprie eorum non supetant facultates, nisi Christi fidelium adiuventur elemosinis, et[h], pro tanto[i], vos et alios Christi fideles in Domino exortamur quatenus, de bonis a Deo vobis collatis, pias elemosinas et alia gratis caritatis subsidia misericorditer erogetis. Vobis vero, presbiteris et presertim curam animarum regentibus, quos precipue Deum esse ministros, operum caritatis in virtutis sancte obedientia firmiter et districte dicimus et mandamus quatenus, cum lator presentium ad vos et seu ecclesias vestras declinabit previa ratione elemosinas petiturus, benigne recipiatis et caritative tractetis, sperantes proinde ab illo habere premium qui in centuplum remunerat omne bonum.

Nos, enim, de omnipotentis Dei misericordia confissi omnibus vere penitentibus et confessis qui, pro predictis omnibus[j] fiendis, manus suas prorapuit adiutrices aut personaliter in dictis operibus adiuvabunt seu[k] familia eorum adiuvaverint, quadraginta dies *et cetera*, presentibus *et cetera*.

Datum Barchinone, tertia mensis augusti[l].

[a] *segueix* presbiteris *ratllat.* [b] salutem *et cetera* *interliniat.* [c] *segueix* destruc- *ratllat.* [d] illius *interliniat.* [e] *segueix* prefati *ratllat.* [f] prefati *interliniat.* [g] seu reparari facere *interliniat.* [h] *segueix* succursu *ratllat.* [i] *segueix* vobis in virtute obedientie tenore presentium dicimus, comittimus et mandamus quatenus, cum lator presentium ad vos seu ecclesias vestras predicta de causa declinare contigerit, elemos- vos *ratllat.* [j] omnibus *interliniat.* [k] *segueix* de *ratllat.* [l] St., II s. VI *i* ff. *escrit al marge lateral esquerre del document.*

DOCUMENT 3.
1453, juliol, 20. Barcelona.
ACA, C., reg. 3158, ff. 164 r. - 166 r.

Privilegi atorgat per la reina Maria de Castella, esposa i lloctinent d'Alfons el Magnànim, en favor de la universitat de Mataró, per a què pugui fer front als càrrecs de censals i dur a terme les obres necessàries a les esglésies, campanars i campanes de Santa Maria de Mataró, Sant Andreu i Sant Vicenç de Llavaneres i Sant Miquel de Mata, en gran decaïment a causa dels terratrèmols que hi havia hagut a Catalunya.

Universitatis et ville de Matero.

Nos Maria *et cetera*.

Visis et recognitis supplicatione et capitulis magestati nostre reverenter pro parte vestri, fidelium nostrorum iuratorum et proborum hominum universitatis ville de Matero oblatis, huiusmodi sub tenore:

<< Molt alta e molt excellent e virtuosa senyora:

Com la universitat e singulars de la vila de Mataró sien posats e constituhits en grans e quasi[a] extremes necessitats, en tant que, ab gran afany, sostenen e porten los càrrechs que han de censals e altres deutes, e encara, necessàriament, hagen a fer obres en la sglés<i>a parroquial de madona Sancta Maria de Mataró, e en la sglésia parroquial de Sent Andreu e de Sent Vicent de Lavaneres, e en la sglésia de la parròquia de Sent Miquel de Mata, del terme de la dita vila, e en los campanars e campanes de aquella<s>, les quals, per occasi[ó] e causa dels terratrèmols que són stats en Cathalunya, han pres gran decahiment e ruïna, e la dita universitat no puxe portar ni bastar als dits deutes e càrrechs, suppliquen humilment a vostra gran senyoria e acostumada clemència los jurats e prohòmens de la dita universitat que, per beneffici de la dita vila, e perquè puxen portar e sostenir los càrrechs dels censals e altres deuters llurs, e suplir a les dites obres e altres occorrents necessitats llurs, sia de vostra mercè consentir e atorgar a la dita universitat les coses següents:

Primerament, que vostra senyoria porrogue e de nou atorgue a la dita universitat de Mataró les imposicions e redelmes a quinze anys primer[b] e contínuament[c] seguidors aprés e finit lo temps al qual los són atorgats e atorgades, per provisions e prorrogacions del molt alt senyor rey e de vostra senyoria, en aquella forma e manera e ab aquella facultat que les han e·ls són stades atorgades e porrogades per lo dit senyor rey e per vós, senyora.

Item, senyora molt alta, plàcia a vostra senyoria atorgar a la dita universitat perpètuament, sens preiudici del privilegi que ha del senyor rey de no poder haver batle sinó que sia natural de la dita vila o terme de Mataró, que, d'aquí avant, en lo temps que·s acostuma provehir per lo dit senyor rey o per vós, senyora, com a lochtinent general de sa magestat, de officials triennals en Cathalunya, los jurats e prohòmens de la dita universitat de Mataró hagen facultat e puxen elegir tres hòmens naturals de la dita vila o terme, e aquelles presentar al senyor rey o lochtinent seu general e sos successors, si presents seran, en la ciutat de Barchinona, o en llur absència de la dita ciutat al batle general de Cathalunya, o a son lochtinent o regent de la dita batlia; dels quals tres, axí presentats, per lo dit senyor rey o lochtinent general, o en llur absència per los dits batle general, lochtinent o regent la dita batlia, hage ésser acceptat, reebut e provehit hu del offici de la dita batlia. E axí sia fet e observat per tostemps, de trienni en trienni, en lo temps acostumat. Lo qual batle, axí provehit e creat, puxa fer[d], crear[e] e [f] constituhir un lochtinent, aquell que ben vist li serà, pus sia del dit terme, lo qual lochtinent regesca e exercesca lo dit offici en les parròquies de Sent Vicent e de Sent Andreu de Lavaneres, de les culpes del qual lochtinent sia tengut lo dit batle.

Item més, senyora molt alta, sia de vostra mercè atorgar a la dita universitat, jurats e prohòmens de aquella, que, tota hora e quant ben vist los serà, ab intervenció, auctoritat e decret del batle de la dita vila, puxen fer e statuhir qualsevol ordinacions concernents utilitat e beneffici de la cosa pública de la dita vila; e afforar carns, peixs, pans e vins qui·s venen a menut, e altres coses acostumades afforar en la[g] dita vila e terme de aquella; e forçar de vendre los peixs que's pescaran[h] en les mars de la dita universitat. E, per exequció de les dites ordinacions, imposar[i] tals penes com a ells serà vist fahedor. Car, axí, la cosa pública de la dita vila serà millor e pus útilment regida, e constituhida en tranquil·litat e repòs, e seran stirpats tots abusos e fraus.

Item, senyora molt alta, per tant com la dita vila és constituhida e edifficada en loch pla e molt[j] prop de mar e no és murada ne ha fortalesa alguna hon, en cars de necessitat, los poblats e habitants en aquella e son terme se puxen recollir e fer forts, per stalviar e deffensar-se de enemichs e moros si hi venien, axí com ja altres vegades hi són venguts, e sia molt necessari e útil enfortir la sglésia, e fer e edifficar algunes altres fortaleses e portals en alguns altres lochs de la dita vila hon als jurats e prohòmens serà bé vist, suppliquen per çò a vostra gran senyoria sia de vostra mercè atorgar a la dita vila, jurats e prohòmens de aquella que, tota hora e quant bé vist los serà, axí dins los dits quinze anys com aprés, puxen ordonar e fer en la dita sglésia, portals e altres lochs de la dita vila que ben vist los serà, totes aquelles obres e fortaleses que, a utilitat, beneffici e deffensió de la dita vila e dels poblats en aquella e son terme, als dits jurats e prohòmens apparran ésser útils e necessàries e per aquells serà delliberat que sien fetes. E, noresmenys, per enfortiment de la dita vila, com sia desbarriada per moltes entrades e exides que·y ha, puxen disminuir e aminuar, e encara reduir e tornar, les dites entrades de la vila, segons que·ls serà vist útil e expedient. E que, per fer les dites obres, puxen[k] fer e inposar en e sobre la dita universitat e singulars de aquella e llurs béns talla e talles, vintè o onzè o altres qualsevol càrrechs que als dits jurats e prohòmens serà vis[t] fahedor, los quals se hagen a convertir en fer e pagar les dites obres e fortaleses, e en altres coses necessàries de la dita universitat. E puxen, les dites talles e altres càrrechs que per causa de les dites obres inposaran, cullir o fer cullir, vendre o arrendar, axí e segons que als dits jurats e prohòmens serà vist útil e expedient. Car, en altra manera, la dita vila e poblats en aquella e son terme stan en gran perill de moros e altres enemichs >>.

Quia dicta capitula et in eis contenta sustentationem concernere videntur debitorum et onerum ad que dicta universitas et eius singulares tenentur, et insuper tuitionem, conservationem, deffensionem et utilitatem dicte ville et rei publice illius, quibus libenter locum dare volumus[l], tenore presentis carte nostre perpetuo[m] valiture, vobis, dictis iuratis, probis hominibus et universitati dicte ville de Mataró preinserta capitula et unumquodque eorum et omnia et singula[n] in eis et eorum quolibet[o] contenta de nostri certa scientia delliberate et consulte iuxta eorum seriem et tenorem laudamus, aprobamus, concedimus et firmamus, illisque regiam auctoritatem impartimur, mandantes per hanc eandem gubernatori generali, eiusque vicesgerenti et baiulo generali in Cathalonie Principatu, baiulo, iuratis et probis hominibus dicte ville et aliis universis et singulis officialibus dicti domini regis et nostris, dictorumque officialium locatenentibus, presentibus et futuris, sub incursu regie indignationis et ire, penaque duorum milium florenorum auri de Aragonia a quolibet contrafaciente irremissibiliter exigenda, regioque applicanda erario, que cartam nostram huiusmodi et omnia et singula in ea contenta teneant firmiter et observent, tenerique et observari faciant inviolabiliter per quoscumque iuxta capitulorum preinsertorum seriem et tenorem, et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua ratione.

Pro huiusmodi paupertate serviciisque inpetrantium attentis, solum habuimus, quos recepit Andreas Català, pro thesaurario, triginta florenos.

In cuius rei testimonium, presentem fieri iussimus, regio sigillo inpendenti munitis.

Datum Barchinone, die vicesima iulii, anno a nativitate domini millesimo CCCC^mo^ quinquagesimo tertio, regnique dicti domini regis Sicilie citra Farum anno decimo nono, aliorum vero regnorum anno tricesimo octavo.

Signum + Marie etc. que predicta laudamus, approbamus, concedimus et firmamus. La reyna.

Testes sunt Petrus, archiepiscopus Tarrachone; nobiles Eximenius Petri de Corella, comes de Cocentayna; Grisoldus de Centillis, cuius esse dicitur baronia de Centillis; Johannes Pagès, legum doctor, vicecancellarius; et Andreas de Biure, camarlengus, miles, consiliarii dicti domini regis.

Sig+num mei, Bartholomei Sellent, dicti serenissimi domini regis secretarii, et eius auctoritate notarii publici, qui premissa scribi, feci et clausi, cum rasis et correctis in linea XXXV ubi dicitur «contravenire permittant aliqua ratione. Pro huiusmodi paupertate serviciisque inpetrantium attentis, solum habuimus quos recepit Andreas Català, pro thesaurario, triginta florenos. In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus».

Domina regina mandavit mihi, Bartholomeo Sellent, in cuius posse firmavit, visis per Anthonium de Mesa et Andream Català, pro thesaurario.

Probatum.

[a] quasi *interliniat.* [b] primer, *escrit* primerament, -ament *ratllat.* [c] contínuament, -ment *interliniat.* [d] *segueix* e *ratllat.* [e] *segueix* un substituhit *ratllat, i* lochtinent *interliniat i també ratllat.* [f] *segueix* s- *ratllada.* [g] *segueix* terme de la *ratllat.* [h] pescaran, -s- *escrita sobre* -r-. [i] *segueix* talls *ratllat.* [j] molt *interliniat.* [k] puxen, *deia* puxer; -n *escrita sobre* -r. [l] quibus libenter locum dare volumus *escrit a peu de plana, mitjançant reclam.* [m] perpetuo, -o *escrit sobre* -e. [n] *segueix* e- *ratllada.* [o] quolibet *interliniat.*

NOTES.

* Abreviatures utilitzades: ACA= Arxiu de la Corona d'Aragó; ADB= Arxiu Diocesà de Barcelona; C= Cancelleria; CODOIN= Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la corona de Aragón; MR= Mestre Racional; RP= Reial Patrimoni; VP= Visites Pastorals.

1.- RIERA MELIS, Antoni (amb la col.laboració de M. BECERRA, A. CURTO, B. GÓMEZ, J.R. JULIÀ i P. TUTUSAUS): *La societat catalana baixmedieval davant els sismes. I: Els terratrèmols de 1373*, <<Anuario de Estudios Medievales>>16 (Barcelona, 1986). p. 251.

2.- RIERA MELIS, Antoni. *La societat catalana...*, p. 258.

3.- A banda de la historiografia, A. RIERA destaca, com a fonts medievals més rendibles per als estudis de sismicitat històrica, els registres de cancelleria reial, la documentació municipal, els fons eclesiàstics i la documentació notarial. Pot trobar-se una anàlisi crítica d'aquestes tipologies a RIERA MELIS, Antoni: *Fuentes y metodología para el estudio de los seismos medievales de Cataluña*, <<Anuario de Estudios Medievales>> 17 («Estudios dedicados a la memoria del profesor Emilio Sáez», Barcelona, 1987), pp. 312-317.

4.- Publicat a *Dietari de la Deputació del General de Cathalunya*, vol. I (1411-1458), Barcelona, CODOIN, 1974, p. 181; FONTSERÈ, Eduard, i IGLÉSIES, Josep: *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1971, pp. 206-207, aporten una versió menys rigorosa del fragment que ens interessa, amb alguns errors de transcripció.

5.- *Des de l'últim terç del segle XIV a la primera meitat del XV hi hagué a Catalunya uns forts terratrèmols i en el de l'any 1448 caigué part de l'església de Santa Maria, que calgué reparar*, FERRER i CLARIANA, Lluís: *Santa Maria de Mataró. La parròquia. El temple. (Dels orígens a l'últim terç del segle XVII)*, vol. I, Mataró, Museu i Arxiu Històric Arxiprestal, 1968, p. 46.

6.- COROLEU, José. *Dietarios de la Generalidad de Cataluña*, Barcelona, Tipografía de La Vanguardia, 1889, p. 28: *Viernes 24 de mayo (1448). Esta madrugada, entre doce y una, hubo un gran terremoto en Barcelona y en todo el Principado de Cataluña, que causó graves daños, así dentro como fuera de la ciudad. (...) Fuera de la ciudad derribó (...) parte de la iglesia de Mataró (...).* Coroleu tradueix al castellà el text català del *Dietari*, afegint-hi, quan li sembla, comentaris autògrafs.

7.- Es tracta d'un privilegi aprovat per la reina Maria de Castella en favor de la universitat de Mataró, que consta de quatre capítols. Posteriorment, hem pogut localitzar dues cites parcials del document, que només fan referència, però, al darrer dels quatre capítols atorgats i que el transcriuen fragmentàriament: GARCIA i ESPUCHE, Albert i GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel: *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*, Mataró, Patronat Municipal de Cultura-Editorial Altafulla, Col.lecció Caps de Bou 11, 1989, pp. 10-11; i GIMÉNEZ i BLASCO, Joan: *La Universitat de Mataró (1589-1628)*, Mataró, Patronat Municipal de Cultura-Editorial Altafulla, Col.lecció Caps de Bou 15, 1990, pp. 143-144, nota 80.

8.- Apèndix, document 3. La sola descripció dels efectes del terratrèmol del 1448 recollida al *Dietari* de la Generalitat no fou argument suficient perquè SURIÑACH, E. i ROCA, A.: *Catálogo de terremotos de Cataluña, Pirineos y zonas adyacentes. 1100-1979*, dins <<La sismicidad en la zona comprendida entre 40°N-44°N y 3°W-5°W. NE Península Ibérica>>, Cátedra de Geofísica de la Universidad Complutense, Publicación N° 190 (Madrid 1982), pp. 9-106, incloguessin la nostra ciutat entre les localitats afectades pel sisme de 1448. Agraïm al Dr. A. RIERA que ens hagi facilitat la consulta d'aquesta publicació.

9.- Apèndix, documents 2 i 1.

10.- Els altres tres períodes s'estenen de 1763 a 1776, de 1853 a 1876 i de 1923 a 1927. RIERA, A.: *Fuentes y metodologia...*, p. 309. Aquests períodes fan referència a terratrèmols destructius, no a la percepció de tremolaments de terra.

11.- FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, pp. 203-210. El terratrèmol que ens ocupa no disposa de cap estudi particularitzat i, per tant, la tasca de Fontserè i Iglésies segueix essent, evidentment, fonamental. No obstant, almenys en allò que fa referència a la sacsejada de1448, els testimonis que aporten són, de vegades, confusos. Les fonts coetànies són equiparades a versions historiogràfiques posteriors de les mateixes, i en alguna ocasió fins i tot es fa difícil discernir l'origen, la naturalesa i el caràcter de la informació ressenyada.

12.- Transcrivim la versió del *Dietari de la Deputació del General de Cathalunya*, vol. I (1411-1458), p. 181, prèviament esmentada, però amb la puntuació i l'accentuació que ens han semblat correctes. Molt recentment, ha sortit a la llum la publicació del *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*, a cura de J.M. SANS i TRAVÉ, Barcelona, Fundació Noguera, Textos i Documents 28, 1992. Es tracta del dietari <<privat>> de l'escrivà de la Diputació del General, que també recull el nostre terratrèmol (pp. 52-53). Escrites per la mateixa mà, ambdues versions del *Dietari* no ofereixen diferències significatives de contingut en la descripció dels efectes del sisme, però hem preferit recollir les que ens podien aportar una major precisió.

13.- El *Dietari o Llibre de Jornades* diu, únicament, *Divendres, a XXIIII de maig MCCCCXXXXVIII, al fil de la mitjanit.*

14.- El *Dietari o Llibre de Jornades* afegeix *e sclafà e carafaxà molt letjament lo castell de Calaf.*

15.- El *Dietari o Llibre de Jornades* afegeix *e moltes masies que enderrochà.*

16.- Amb l'afegit de Calaf, segons el *Llibre de Jornades*.

17.- ADB, *Gratiarum*, vol. 35, f. 106 r. - v. (1449, setembre, 5. Barcelona). Llicència per acaptar en favor de la fàbrica de l'església de Santiga, ja que, a causa de la destrucció i enrunament successius al terratrèmol, el rector no podia celebrar-hi els divins oficis.

18.- ADB, *Gratiarum*, vol. 35, f. 109 v. (1449, setembre, 16. Barcelona). L'església parroquial de Sant Cristòfol de Monteugues havia quedat totalment destruïda; els parroquians havien de fer-la de nou, i per això necessitaven l'ajut dels altres fidels.

19.- ADB, *Gratiarum*, vol. 36, f. 193 r. (1453, agost, 3. Barcelona). La capella de Sant Salvador de les Espases, a la parròquia d'Esparreguera, havia quedat destruïda en la seva major part a causa del terratrèmol i d'un incendi, no sabem si immediat o posterior. Com que el donat de la capella, Ferrer Cabrit, no hi podia residir degudament i els visitants tampoc no s'hi podien estar sense gran perill d'enrunament, volia reparar-la, i per això necessitava almoines.

20.- Apèndix, document 3.

21.- Només fem esment de les coetànies que fan menció explícita del terratrèmol, o dels testimonis que es basen en elles, i de no de les interpretacions i transmissions posteriors a aquelles. És per aquest motiu que no prenem en consideració el cas de Cardedeu i de Montalegre; Fontserè i Iglésies aporten el testimoni de Tomàs Belvey i Bas, de Cardedeu, que tot i no trobar indicis explícits dels efectes sísmics a la seva població dedueix que, si Llinars fou el suposat focus sísmic del terratrèmol, tant Cardedeu com els llocs veïns havien de notar-ne les conseqüències. L'única cosa que afirma és que segons la primera visita pastoral posterior al terratrèmol (de la qual no dóna data) convenia reparar el campanar de Cardedeu i la casa dels beneficiats de la Cartoixa de Montalegre (FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, p. 208). Més endavant veurem que la necessitat de reparació dels edificis religiosos que recullen les visites pastorals no és, per si mateixa, argument suficient com per llegir-hi els efectes d'un terratrèmol.

22.- *Ista die que fuit dies sabbati vicesima quinta madii anno M°CCCC° quadragentesimo octavo, currente prima hora post mediam noctem, viguit valde maximus terremotus in villa Perpiniani, et in tota terra Rossilionis, et duravit per spatium unius Pater Noster et unius Ave Maria, et ultra, et gentes timuerunt valde, nec sine merito* [Arxiu Comunal de Perpinyà, *Livre Vert Mineur*] (cit. FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, p. 205).

23.- El *Llibre d'Acords* de l'Arxiu Municipal de Vic de 1424 a 1451, recull, a l'acta de l'11 de novembre de 1448, la institució de la festa de Sant Just, perquè aquest sant havia preservat els vigatans d'enderrocs i de morts durant el terratrèmol. L'acta municipal parla de l'esfondrament de moltes esglésies, cases i masos, en els quals moriren moltes persones, però només concreta l'enderroc del monestir i l'església de Santa Maria de l'Estany (Ed. A. de V. i de R., <<Butlletí del Centre Excursionista de Vich>> XXII (abril-juny 1917), pp. 157-158. La publicació diu que el terratrèmol esdevingué el divendres 23 de maig de 1448 a mitjanit. Com que l'any 1448 el 24 de maig fou divendres (cf. CAPPELLI, Adriano: *Cronologia, cronografia e calendario perpetuo*, Milano, Ulrico Hoepli, 1969, p. 40), no hi ha dubte que la data (23) respon a un error de l'escrivà o de transcripció, ja que tant el dia (divendres) com l'hora (mitjanit) encaixen perfectament amb les altres fonts.

24.- La font de Girona, hiperbòlica sense cap mena de dubte, diu que a la zona afectada (Barcelona, Vallès, Llinàs) hi moriren més de 108 persones sota les runes, i que la lluna llançà raigs de sang. No tenim arguments per posar en dubte l'autenticitat del testimoni gironí (publicat a la <<Revista de Gerona>> V (1881, any 6), p. 467), però el cas és que la seva transmissió és bastant confusa i que, a més, sembla inspirat —o, si més no, presenta grans similituds— amb la descripció del *Dietari de la Generalitat*. Es tracta de la transcripció de part d'un manuscrit d'Onofre Caxas, notari de Castelló d'Empúries, titulat *Notabilium rerum diversarum*, que recull una inscripció d'un manual de 1447-49 del notari públic de Girona Nicolau Roca. Una nota a peu de plana de la <<Revista de Girona>> ens informa que, en el moment de la publicació, el manuscrit de Caxas —del qual no es dóna cap indicació cronològica— era propietat d'un dels redactors. El notari Roca, segons Caxas, anotà al seu manual, amb data de 24 de maig de 1448: *Inter 12 et prima hora noctis ipsius diei, magnus valde in hac civitate (saltum Gerunde) viguit terremotus, et etiam alibi in civitate Barchinone et in Vallesio, ex quo ultra numerum centum octo personarum per loca vicina castri de Llinas et in Vallesio interfecti per dirrutas domos reperti fuerunt, et Castrum Novum Barchinone maximum sustinuit detrimentum, ubi luna radios sanguineos fulminans visa fuit.*

25.- FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, pp. 210-211.

26.- Arxiu Municipal de Tàrrega, *Llibre dels Consells*, vol. 7, f. 192 (cit. FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, p. 211). MENGEL, Octave: *Aperçu sur la tectonique et la sismicité des pays catalans*, Comptes Rendus de l'Association Française pour l'Avancement des Sciences, 1908, i *Tremblements de Terre en Région Catalane*, Perpinyà, Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales, 1910, del mateix autor, menciona també una acta del 19 de setembre de 1450 que, incidentalment, parla de tremolaments de terra que haurien destruït diverses masoveries a la Cerdanya, encara que res no indiqui que el sisme fos d'aquell any (cit. FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques*, p. 211).

27.- FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, p. 211 [Arxiu Diocesà de Vic, *Lib. Just*].

28.- *propter terremotus qui in Principatu Cathalonie et signanter in hiis partibus viguerunt fuit penitus in terram prostrata* (cit. FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, p. 211).

29.- FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, p. 203-210.

30.- SURIÑACH, E. i ROCA, A.: *Catálogo de terremotos...*, pp. 16 i 46. Segons l'escala MSK, els terratrèmols es consideren destructius a partir de VII graus d'intensitat (RIERA, A.: *La societat catalana...*, p. 251, nota 1).

31.- Cit. FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, pp. 203 i 209-210.

32.- Vegeu la nota 22. La determinació del temps d'origen i l'establiment de la durada dels terratrèmols medievals acostumen a ser dificultosos. Fins poc abans del 1400, l'inici se solia fixar en funció de les hores canòniques. Les unitats de mesura de la persistència eren normalment les oracions més conegudes, o el temps necessari per fer un determinat nombre de passes. Encara que aquestes mesures siguin sempre aproximades, proporcionen una gradació bastant precisa de la magnitud temporal. (RIERA, A.: *Fuentes y metodología...*, pp. 318-319).

33.- De set persones en total, per tant, en contra de les cent vuit esmentades a la font gironina.

34.- No cal res més que exemplificar-ho amb el cas del Castell Nou de Barcelona —recollit al *Dietari* i pel notari gironí—, on el terratrèmol obrí una escletxa o esquerda tan gran que podia passar-hi una persona. El Castell Nou, que durant l'Edat Mitjana serví de presó, ja havia estat maltractat durant el prohom de 1391 i, a principis del segle XV, es trobava en condicions tan precàries que, segons un informe que el batlle general de Catalunya, Pere Becet, presentà a Alfons el Magnànim el 1418, per refer-lo calia invertir-hi més de tres mil florins, però així i tot *serie obra perduda a parer de molts, qui serien de intenció que seria molt millor e pus profitós (...) que·l dit castell se derrocàs, e cessarien los dans que·l dit castell, si per sí se derrocha, se espera donar als alberchs vesins seus* (<<Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans>> 1911-12, p. 644 [cit. CATALÀ i ROCA, Pere (Dir.): *Els castells catalans*, vol. I, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1990, p. 527]). Lluny d'haver millorat la situació, deu anys més tard, després del seguit de terratrèmols dels anys 1427 i 1428, el batlle s'exclamava de nou que *no·s veu manera de reparació, al present, qui fos segura, sinó derrocar lo dit castell o part de aquell, segons altres vegades és stat reconegut per molts honorables tunc consellers de la ciutat*, lamentant que *derrocar no·s pertany al dit batlle sens manament e licència del senyor rey, la qual al present no ha* (CARRERAS i CANDI, Francesc: *La ciutat de Barcelona. Geografia General de Catalunya*, Barcelona, Albert Martín Editor, sense data, p. 186 [cit. CATALÀ ROCA, P. (Dir.): *Els castells catalans*, vol. I, p. 527]). Malgrat tot, el castell sobrevisqué més d'un segle al terratrèmol de 1448: el tan anunciat enrunament es produí, en part, l'estiu de 1553, i es reproduí el gener de 1554. Ambdós esfondraments afectaren algunes cases veïnes del Call, i hi soterraren una dotzena de persones. El 1572 els consellers decidiren encara fer-ne enderrocar una altra part ruïnosa (cit. *ibidem*, pp. 527-528).

35.- *Element arquitectònic terminal acabat generalment en punta*, segons el *Diccionari Manual de la Llengua Catalana Pompeu Fabra*, Barcelona, EDHASA, 1989, p. 959.

36.- Apèndix, document 2.

37.- Apèndix, document 3. Remetem, en endavant, al tercer apèndix cada vegada que s'esmenti el document de 1453.

38.- Com també ho fan la llicència d'acapte en favor de Sant Cristòfol de Ripoll (vegeu la nota 28) i el *Llibre d'Acords* del Consell de Vic (vegeu les notes 23 i 52).

39.- El 1447 només hi ha visita a Llavaneres i a Caldetes, però molt fragmentària i buida de contingut per allò que a nosaltres ens interessa. L'estudi de BENITO i MONCLÚS, Pere: *Les parròquies del Maresme a la Baixa Edat Mitjana. Una aproximació des de les Visites Pastorals (1305-1447)*, Mataró, Premi Iluro 1991, Caixa d'Estalvis Laietana, 1992, es clou, justament, a l'inici d'aquest hiat documental. Però s'ocupa, únicament, dels aspectes referents a la moralitat i al culte que recull l'anomenada *visitatio hominum*, sense tenir en compte, en canvi, les informacions que a nosaltres ens interessen aquí, les que forneix la *visitatio rerum* (quantitat, qualitat i estat de conservació física dels temples i dels elements litúrgics), que són del tot prioritàries a les visites del segle XV.

40.- ADB, VP, vol. 25.

41.- *Et mandavit proceribus et operariis dicte parrochie quod hinc ad festum Passe reperent et abtent bene et condecenter ecclesiam in cohopertura, sub pena XV librarum*, ADB, VP, vol. 19, f. 55 r. (1446, setembre, 20).

42.- *Et ideo mandavit dictis parrochianis et operariis quod claudant et adeptent sacristia dicte ecclesie, ut decet, et claudant cancellos dicti altaris iuxta seriem ordinatum tractatum inter predictum rectorem et ipsos parrochianos. Ac etiam abtent unum archum et faciant portale iuxta dictam ordinationem, sub pena XXV librarum, hinc ad festum Sancti Johannis mensis junii proxime venientem*, ADB, VP, vol. 19, f. 56 r. (1446. setembre, 20).

43.- *Item visitatit domum et ortum dicte rectorie et, cum magna indigent reparatione in multis partibus, pro tanto mandavit reparari, ad cognitionem duorum magistrorum in hiis spertorum, infra unum annum, sub pena L librarum*, ADB, VP, vol, 19. f. 15 r. (1446, setembre, 12). Més endavant, la mateixa visita ens informa que el rector de Mataró, Joan Comes (rector, almenys, des de 1435, tot i que no regia personalment la parròquia), havia rebut més de 70 lliures dels marmessors del seu predecessor per reparar la casa de l'església, i que en prorrata d'aquesta quantitat se li havien lliurat diverses bótes del celler parroquial (que, segons la visita, el 1446 contenia 3 bótes grans, 3 de mitjanceres, 3 de petites, 3 cups grans i 2 bótes petites comunals). Com que no havia dut a terme la inversió, el visitador li ordenà que abans de vint dies dipositès les 70 lliures, per fer la reparació, a la taula de canvi de Barcelona, sota pena de 20 lliures i d'execució sobre els seus béns (*ibidem*, f. 15 v). El mal estat de la rectoria, per tant, venia de lluny, com a mínim de l'època del rector anterior.

44.- FERRER i CLARIANA, Ll.: *Santa Maria de Mataró...*, vol. I, pp. 43-44.

45.- A les reparacions a causa del terratrèmol s'hi degueren sumar, però, les obres de fortificació de l'església. Vegeu el text corresponent a les notes 67 i 72.

46.- FERRER i CLARIANA, Ll.: *Santa Maria de Mataró...*, vol. I, pp. 53-54 (ADB, VP, vol. 29, f. 110. 1508, setembre, 5).

47.- FERRER i CLARIANA, Ll.: *Ibidem*, p. 100, apuntava el primer terç del segle XVI com a data de la seva construcció. Vegeu també SALICRÚ i PUIG, Manuel: *Recopilació de dades de les dues parròquies antigues de Mataró, Santa Maria i Sant Martí de Mata. Del seu origen fins al segle XVI*, <<Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria>> 7 (abril 1980), s.

p. Però la primera menció que n'hem pogut localitzar nosaltres ja apareix durant la visita de 1446, quan el visitador, fent palès que la capella de Sant Miquel era (la) sufragània de Santa Maria de Mataró, ordenà que els diumenges i festivitats majors s'hi celebrés missa, tal com era costum de fer-ho, des d'antic, a Sant Martí (*Item mandavi quod in diebus dominicis et maioribus festivitatibus celebrent missam, prout ab antiquo est consuetum, in capella Sancti Michaelis, que est suffraganea dicte ecclesie, sub pena, pro qualibet vice, quinque solidorum contrafaciunt*, ADB, VP, vol. 19, f. 15 r. 1446, setembre, 12). La visita anterior, del 1444 (AB, VP, vol. 16, ff. 309 v. - 310 r. 1444, octubre, 29), no dóna notícies de cap de les dues ermites, però la de 1435 encara parla només de la de Sant Martí, com a sufragània: el visitador ordenà que s'hi reparés la truja o tremuja de les campanes perquè no es belluguessin, ja que estaven en perill de caure (ADB, VP, vol. 16, f. 39 r. 1435, juliol, 26).

48.- Apèndix, document 1. Sulcis és la Seu diocesana de l'extrem sud-occidental de l'illa de Sardenya.

49.- Aquest fet explicaria que, com a tal, no s'hagi conservat cementiri a Sant Martí de Mata, tot i que s'hi puguin trobar encara restes d'ossos humans. No sabem si durant els tres mesos que separen el terratrèmol de l'ordre de consagració de la capella i cementiri de Sant Miquel el bisbe de Sulcis arribà a dur-la a terme; segons la tradició local, foren els bisbes que estigueren a Mataró de pas cap al Concili de Trento els qui la consagraren. Cit. FERRER i CLARIANA, Ll.: *Santa Maria de Mataró...*, vol. I, p. 101.

50.- Sense expressar-ne els motius, ja que es trobaven en bon estat i ben tancades, el 1435 el visitador havia ordenat als mataronins que construïssin unes noves fonts baptismals, i que les canviessin de lloc (ADB, VP, vol. 16, ff. 37 v. 38 r. 1435, juliol, 26). Tant el 1439 (ADB, VP, vol. 15, f. 473 v. 1439, març, 14) com el 1444 (ADB, VP, vol. 16, fol. 310 r. 1444, octubre, 29), el visitador trobà les antigues fonts baptismals encara en bon estat, ben tancades i amb aigua beneita; però aquest darrer any els recordà que anteriorment s'havia proveït que en fessin unes de noves i que fossin traslladades davant del portal major de l'església, i els ho ordenà de nou. Durant la darrera visita de la primera meitat del segle XV, la de 1446, els parroquians encara no ho havien fet i, a més, en aquella ocasió les fonts estaven molt brutes (*inmunde*) i obertes, sense pany ni clau per tancar-les (ADB, VP, vol. 19, ff. 11 r. i 16 r. 1446, setembre, 12). És evident que aquestes noves fonts baptismals són les que, segons FERRER i CLARIANA, Ll.: *Santa Maria de Mataró...*, vol. I, p. 44 (que en publica una fotografia cedida per Marià RIBAS i BERTRAN), perduraren fins al 1936, data de la seva destrucció. Eren de pedra negra polida de Girona i duien esculpit l'escut de Barcelona, símbol del carreratge assolit el 1424. Segons informa aquest mateix autor, la visita pastoral de 1508 diu que eren fabricades *d'una gran i molt bella pedra de Girona* (*ibidem*, p. 55 [ADB, VP, vol. 29, f. 110. 1508, setembre, 5]).

51.- RIERA, A.: *Fuentes y metodología...*, p. 321.

52.- Sense anar més lluny, el *Llibre d'Acords* del Consell de Vic explica el terratrèmol de 1448 *per los grans pecats qui regnen en los pobles*, ja que *gran temps ha passat han regnat grans flagells, specialment de terratrèmol [els anteriors a 1448], per lo qual molts lochs, cases, monastirs e altres esglésies se són enderrocats, e en aquells enderrochs moltes persones mortes sens confessió e orda de christià, per la qual cosa lurs ànimes són pericolosas de salvació; e, axí com los pobles se degueren corregir e esmenar lur mala vida e relaxar vicis e pecats, han augmentat e continuat aquells, ab juraments, renegaments, blasfemaments e despitaments de nostre senyor Déu e de la gloriosa Verge Maria e sants e santes del paradís, vahent que lo dit terratrèmol era cessat.* Per aquest motiu *nostro senyor Déu, no volent sostenir tals celerats peccadors e blasfemadors de Déu, per convertir los peccadors, hage permès, un divendres a miga nit, que era XXIII de maig proppassat, qui fou fet un furtimal e molt expeventable terratrèmol (...)*. Ed. A. de V. i de R., <<Butlletí del Centre Excursionista de Vich>> XXII (abril-juny 1917), pp. 157-158 (Arxiu Municipal de Vic, *Llibre d'Acords (1424-51)*.

53.- RIERA, A.: *Fuentes y metodología*, pp. 323-329. Gràcies a Bruniquer sabem que, a causa del terratrèmol de 1448, es feren processos, com a mínim, a Barcelona (*Rúbriques de Bruniquer, Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, vol. V, Barcelona, Ed. de l'Ajuntament, 1916, p. 25: *A 25 de Maig 1448 hi hagué Terratrèmol, y se féu Professó*). I que, al cap d'uns mesos, *a 11 de Octubre 1448*, es feren *Pregàries per Terratrèmols y pestilèncias* (*ibidem*, p. 19).

54.- Normalment, les esglésies recorrien al diocesà corresponent. Però, ocasionalment, les instàncies superiors també podien canalitzar la tasca benefactora. El 1432, per exemple, el concili de Basilea facultà el monestir de Sant Joan de les Abadesses a transferir anualment, durant cinc anys, 70 lliures de les destinades a l'adquisició d'ornaments a les obres de reparació del monestir (cit. FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, p. 176 [Arxiu Parroquial de Sant Joan de les Abadesses, *Llibre de Canalars*, vol. I, n. 23]).

55.- RIERA, A.: *Fuentes y metodología...*, pp. 330-335. El període d'indulgència habitual, present a tot tipus de llicències eclesiàstiques d'acapte, pràcticament formulari, devia ser de quaranta dies, almenys durant el segon quart del segle XV. La documentació que hem aportat de l'Arxiu Diocesà de Barcelona coincideix, en aquest sentit, amb d'altres testimonis. El juliol de 1428, per exemple, el vicari general de la diòcesi de Vic atorgà quaranta dies d'indulgència a aquells qui contribuïssin econòmicament a la reparació del santuari de Núria i del monestir de Santa Maria del Coll (cit. FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J.: *Recopilació de dades sísmiques...*, p. 174). I, pel fet de contribuir a la reparació de Santa Maria de Fucimanya, el 1450, el bisbe de Vic concedí als fidels la mateixa gràcia (vegeu la nota 27 i el text corresponent a ella). Les llicències d'acapte en favor de cristians captius en terres sarraïnes, o de llurs familiars, que apareixen entre la documentació episcopal barcelonina oferien també quaranta dies d'indulgència.

56.- RIERA, A.: *Fuentes y metodología...*, pp. 333-334.

57.- Les llicències d'acapte en favor de Santiga i de Monteugues són del setembre de 1449, i la de Sant Salvador de les Espases de l'agost de 1453. El decalatge de la darrera podria fer suposar que la sol.licitud del donat de la capella fos més a causa de l'incendi, si fou posterior al terratrèmol, que no pas dels efectes directes del sisme (vegeu les notes 17, 18

i 19). Les llicències concedides pel bisbe de Vic en favor de Santa Maria de Fucimanya i de Sant Cristòfol de Ripoll daten del 1450 (vegeu el text corresponent a les notes 27 i 28).

58.- Com sembla indicar, segons lés dades que ens en dóna Ferrer i Clariana, la visita pastoral de 1508 a Mataró (vegeu el text corresponent a la nota 46).

59.- Apèndix, document 3.

60.- El procés per a la lluïció del castell de Mataró s'havia iniciat durant el regnat de Ferran d'Antequera, com un capítol més de l'intent de recuperació del patrimoni reial alienat, que ja tenia precedents a finals del segle XIV (vegeu FERRER i MALLOL, Maria Teresa: *El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV*, <<Anuario de Estudios Medievales>> VII (1970-71 [1973]), pp. 351-491. Durant les Corts de 1413, celebrades a Barcelona, Ferran I havia rebut un donatiu de cent mil lliures per aquest fi, part de les quals foren invertides en el recobrament del castell de Mataró (ACA, RP, MR, reg. 1040, f. 26 r.). Sobre els primers passos de cara a la lluïció de Mataró, SALICRÚ i LLUCH, Roser: *Notes documentals del castell de Mataró durant el regnat de Ferran d'Antequera*, a *IX Sessió d'Estudis Mataronins. Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, 28 novembre 1992*, en vies de publicació. Per a una visió general de la situació del castell de Mataró durant la primera meitat del segle XV, LLOVET, Joaquim: *La ciutat de Mataró*, vol. I, Barcelona, Editorial Barcino, 1959, pp. 78-81.

61.- ACA, C., reg. 2438, ff. 60 r. - 63 v. (1419, juny, 27. Sant Cugat del Vallès). PELLICER PAGÈS, José María: *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro*, Mataró, Establecimiento Tipográfico fde Feliciano Horta, 1887, pp. 416-425, publica el privilegi traduït al castellà.

62.- ACA, C., reg. 2938, ff. 58 v. - 59 v. (1419, maig, 23. Barcelona).

63.- ACA, C., reg. 3118, ff. 39 v. - 40 v. (1421, novembre, 5. Barcelona).

64.- ACA, C., reg. 3126, ff. 12 v. - 13 r. (1434, juny, 30. Tortosa). Segons el document d'aquesta segona pròrroga, abans de la lluïció els homes del terme del castell ja tenien censals per valor de 35.163 sous i 7 diners, als quals calia afegir un deute d'uns 16.000 sous de pensions endarrerides. Sumant-hi els donatius al rei en ajut de la lluïció i pel privilegi de carreratge de l'any 1424, llur dèbit pujava, en total, 143.163 sous i 7 diners. Durant els primers quinze anys de la concessió (1419-1434), n'havien pagat 60.000.

65.- <<Aforar>>, segons el Diccionari Català-Valencià-Balear ALCOVER-MOLL, vol. I (A-ARQ), Palma de Mallorca, 1968, p. 264, és *avaluar, fixar amb autoritat legal el preu de les coses venedores.*

66.- Com hem dit abans, aquest darrer capítol del privilegi ja és conegut, i es troba parcialment publicat. Vegeu la nota 7.

67.- LLOVET, J.: *La ciutat de Mataró*, vol. I, pp. 87-88.

68.- ACA, C., reg. 2395, ff. 104 v. - 105 r. (1415, juny, 4. València). Aquest document, en vies de publicació a SALICRÚ i LLUCH, Roser: *Notes documentals del castell de Mataró...*, ja era citat per LLOVET, J.: *La ciutat de Mataró*, vol. I, p. 79, nota 23, encara que no havia pogut localitzar-ne l'original.

69.- ACA, C., reg. 2676, f. 131 v. (1423, desembre, 23. Barcelona).

70.- *Manual de Novells Ardits vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. II (1446-77), Barcelona, Impremta d'Henrich i Companyia, 1893, p. 15, citat per UNALÍ, Anna: *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, Barcelona, Edicions de la Magrana - Institut Municipal d'Història (Ajuntament de Barcelona), 986, p. 130, nota 18.

71.- ACA, C., reg. 3322, f. 184 v. (1455, juny, 12. Barcelona).

72.- Extrem que, per tant, coincideix perfectament amb el que és descrit per J. Llovet com el primer pas per assolir la defensa permanent de la vila. Vegeu la nota 67 i el text corresponent a ella.

73.- ACA, C., reg. 3212, f. 96 v. (1453, juny, 5. Barcelona).

74.- Com a càstig al seu decidit partidisme durant la guerra civil catalana, el castell de Mataró encara seria tornat a infeudar, a Pere Joan Ferrer, i el seu alliberament definitiu no arribaria fins al 1480. Vegeu LLOVET, J.: *La ciutat de Mataró*, vol. I, pp. 81-83.

75.- LLOVET, J.: *La ciutat de Mataró*, vol. I, p. 80, nota 29, a partir de les dades del P. RIUS, data la compra de la castlania a 28 de desembre de 1455. Nosaltres no n'hem pogut trobar l'original entre les escriptures del notari Bartomeu Agell que es conserven a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Però, en canvi, un dels manuals d'aquest notari recull diverses vendes de rendes del 1458 (prèvia llicència reial [*Licentia concessa hominibus universitatis castri de Materone manulevandi censualia usque ad quantitatem XXV*[m]. *CCCC*[orum]. *solidorum Barchinone*; ACA, C., reg. 3300, ff. 176 v. - 178 r. 1456, octubre, 7. Barcelona]) per fer front al preu de l'adquisició de la castlania que, clarament, la daten amb un any i un mes d'anterioritat, a 28 de novembre de 1454: *attendentes dictam universitatem seu ipsius tunch iuratos emisse ab honorabile Petro de Torrente, minone dierum, cive Barchinone, castlano dicti castri de Materone, predictam suam castlaniam (...) eiusdem pretio, videlicet vigintiquinque mille quadringentorum solidorum Barchinone, cum publico instrumento acto in posse Bartholomei Agelli, notarii infrascripti, vicesima octava die novembris anno a nativitate domini millesimo CCCC*[o] *L*[o] *quarto (...)*, (ACA, Notarials, Mataró, 3 (lligall 4), sense foliar. 1458, novembre, 14).

Que cap als finals de l'anomenada guerra de separació (1641-1652) Mataró va haver de sotmetre's a l'exèrcit de Felip IV ja era cosa sabuda. Però una narració dels fets que es conserva a la Biblioteca Nacional de Madrid ens permet, ara, de conèixer amb algun detall més com s'esdevingué aquest episodi local.

L'OCUPACIÓ DE MATARÓ PER LES TROPES DE FELIP IV (1652)

Hom ja sap que l'alçament de Catalunya contra Felip IV, l'any 1641, i la subsegüent proclamació per la Junta dels Braços generals del Principat del rei de França com a comte de Barcelona, obriren una contesa bèl.lica i de guerra civil que durant dotze anys sotragà les terres catalanes amb diversa sort per a les armes de l'una i l'altra banda. Però a partir de 1650 els exèrcits de Felip IV s'anaren imposant progressivament fins acabar plantant setge a Barcelona l'agost de l'any següent. L'expugnació de la ciutat, que els costaria encara un any més de lluita, fóra el darrer capítol d'aquesta anomenada guerra de separació.

L'assentament de l'exèrcit de Felip IV davant la capital catalana donà peu al fet que la causa en favor del monarca guanyés adeptes, i que s'accentués arreu la tendència a la submissió. Ja sabem que Mataró resolgué a principis de setembre de 1651 prestar l'obediència al rei catòlic. Que una comissió de la vila es traslladà a Sant Martí de Provençals per complimentar el general Mortara, que era el comandant de les forces assetjants, per donar-li a conèixer l'acord pres pel consell, i que com a reacció d'aquest fet unes forces franco-catalanes ocuparen la nostra vila per evitar que caigués en poder de l'enemic. També és sabut que, finalment, el 20 de setembre de l'any següent l'exèrcit de Felip IV va conquerir Mataró després de vèncer una curta resistència dels seus defensors i de la torre de mar.

Avui volem donar a conèixer una versió inèdita sobre aquest darrer punt, segons resulta d'una narració dels fets que va escriure Juan Gomes de Blas, a Sevilla el mateix 1652, que es conserva a la Biblioteca Nacional de Madrid (1).

Segons aquesta font, a principis de setembre de 1652, Joan d'Àustria i el marquès de Mortara, els generals de l'exèrcit que assetjava Barcelona, prengueren la decisió d'ocupar Mataró, Canet i Blanes, per tal d'evitar la tramesa que es feia d'abastaments a Barcelona per la via marítima, malgrat la vigilància de les galeres reials i els severs càstigs que s'imposaven als infractors.

Potser aquells generals no s'havien plantejat abans aquesta acció pel fet que des de començaments de l'any Mataró havia patit el flagell de la terrible pesta bubònica, que feia dos anys que havia entrat al nostre país procedent de València. No cal pas dir que aquesta pesta havia produït una gran mortaldat entre els mataronins, que havia pertorbat la vida normal a la vila, amb el consegüent perill de contagi per als qui s'hi volien atansar. L'assot no desaparegué del tot fins a mitjan agost, que fou quan el consell resolgué celebrar un ofici a honor de sant Roc a la capella de Santa Magdalena, que hi havia a la casa de la vila, en acció de gràcies per haver cessat el contagi.

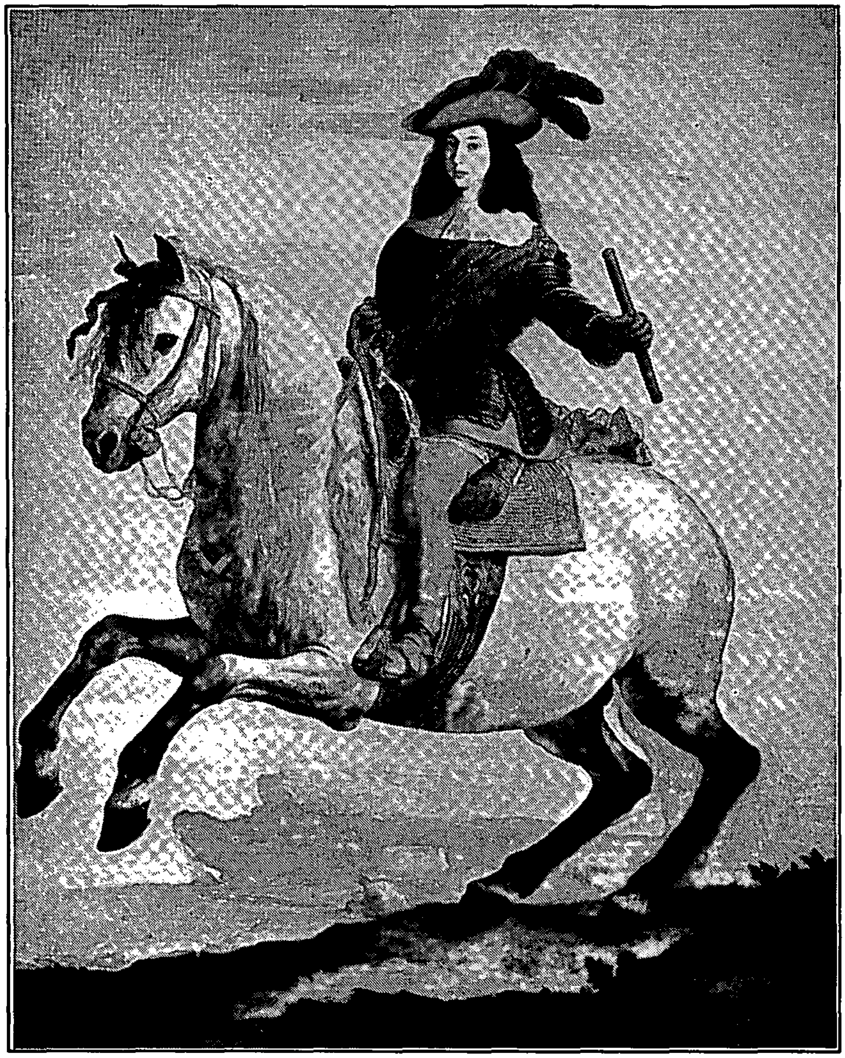

JOAN D'ÀUSTRIA. Retrat eqüestre per Ribera.

Sigui com sigui, el cas és que a principis de setembre de 1652, Joan d'Àustria designà el propi marquès de Mortara per a dur a cap l'acció de conquerir Mataró. Es tregueren de la línia del setge de Barcelona quatre peces d'artilleria i es concentraren nombrosos contingents de tropa a Sant Martí. El 19 del mateix mes, Joan d'Àustria passà revista als esquadrons formats. Començà per la reraguarda on hi havia set batallons de cavalleria, que comandava Gregorio de Castro. Seguia el *tercio* de Irlanda del comte de Tyrol, i el regiment del comte Hércules Bisconti, i després el *tercio* de València de Luís Ferrer. A l'avantguarda, hi figurava Cristóbal Caballero amb el *tercio* de Lisboa, i tancava la formació vuit batallons de cavalleria, entre els quals hi anaven també uns miquelets de la companyia de Pablo Fornelio i de Fray Pedro, el de Poblet.

Una vegada acabada la revista de la tropa, el marquès de Mortara s'acomiadà de Joan d'Àustria i la força emprengué la marxa cap a Mataró. L'endemà, dia 20, a les 10 del matí, el marquès ja era davant la nostra població amb tota la seva gent. La plaça es posà en estat de defensa militar i el marquès l'atacà amb una bateria. *La defendió muy bien,* llegim, *el sargento mayor de un tercio que estaba dentro,* perquè el mestre de camp era amb 109 homes a la torre *sobre la marina.* Aviat, els de la plaça demanaren pactes de guerra, que Mortara els els concedí amb la condició de lliurar-li també la torre de mar. El sergent major li respongué que *no podia entregarle lo que no defendia,* que si ho acceptava només li lliuraria la plaça. El marquès ho admeté i sortiren rendits 363 infants francesos i catalans *toda muy buena gente,* amb el seu sergent major. Aleshores, la tropa de Mortara entrà a la plaça.

Però encara quedava per conquerir la torre de mar. Aquesta torre era aixecada prop la platja, enfront del carrer de Sant Antoni. La seva construcció havia començat a l'any 1604 i acabat el 1610 (2). No sabem quines característiques tindria, però havia d'ésser d'alguna cabuda perquè hi havia emplaçada l'artilleria de la vila i constituïa la fortificació principal de Mataró.

L'endemà, dissabte, Mortara disposà l'artilleria contra la torre i també la mosqueteria, que li feren molt dany. El marquès també tingué cura que les galeres que prenien part a l'acció, comandades pel duc d'Alburquerque, no cremessin algunes barques que transportaven blat, amb l'objecte d'aprofitar-lo per al seu exèrcit. En canvi, els defensors de la torre posaren foc a uns magatzems que tenien a la seva proximitat per evitar que els cereals caiguessin en poder de l'enemic.

Les bateries de Mortara causaren tant dany a la torre *que muchos soldados se arrojaban abajo para rendirse,* segons s'explica al relat. El mestre de camp que en tenia el comandament *hizo llamada para rendir la torre con capitulaciones de guerra,* continuem llegint, però el marquès no els la concedí, i el combat es redoblà. Finalment,

a la tarda, es produí una nova *llamada* per manifestar que es rendirien sense condicions. Sortiren de la torre 96 francesos i catalans, amb el mestre de camp, que Mortara els féu embarcar a les galeres per portar-los a les seves casernes.

Després, molts llocs dels contorns de Mataró anaren a prestar l'obediència a Felip IV, i en el seu nom al marquès de Mortara, *que los admitió con toda benignidad*, continua explicant la relació. D'aquesta manera es reincorporaren, com havia esdevingut amb la nostra vila, a la monarquia hispànica.

Joaquim Llovet

NOTES.

1.- *Relación embiada por el Baron de Sabach, de lo sucedido a las armas de Su Magestad en la toma del Puerto de Mataró, quatro leguas distante de Barcelona, y del convento de Valdonzella y torre de los Damianes, que estan a tiro de mosquete de la Ciudad, desde donde se bate la Plaza y arrojan bombas y granadas a los sitiados. Sucedido desde 20 a 25 de Setiembre deste año de 1652.* Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 2383, fs. 121-123.

2.- La construcció d'aquesta torre havia costat 3.607 lliures; l'any 1694, soscavada pel mar, va demolir-se.

Els panys existents a les portes de carrer d'algunes cases mataronines, que presenten unes àguiles bicèfales, s'han volgut veure com a una reminiscència d'un signe austriacista, cosa que d'altra banda no ha pogut ésser mai comprovada. L'autor d'aquest article en fa un paral.lelisme amb els aligots de ferro forjat que es troben a Reus i a d'altres poblacions catalanes.

ESCUTS MATARONINS I ALIGOTS REUSENCS: RESISTÈNCIA SORDA SETCENTISTA?

La investigació històrica moderna ens va aclarint l'abast de la fractura que en el si de la societat catalana es produí, durant la Guerra de Successió, entre austriacistes i botiflers. Historiadors de reconeguda solvència, com Núria Sales, Joaquim Llovet, etc. (1) han constatat la relativitat de l'oposició de tots els catalans al pretendent borbònic, així com l'existència de nombrosos motius de caire molt sovint prosaic, a més dels estrictament nacionals, que feren decantar els nostres avantpassats per un bàndol o per l'altre.

Aligot austracista de ferro forjat procedent d'un balcó d'una casa de Reus (Potser la desapareguda casa Quer). Museu Comarcal Salvador Vilaseca. Reus.

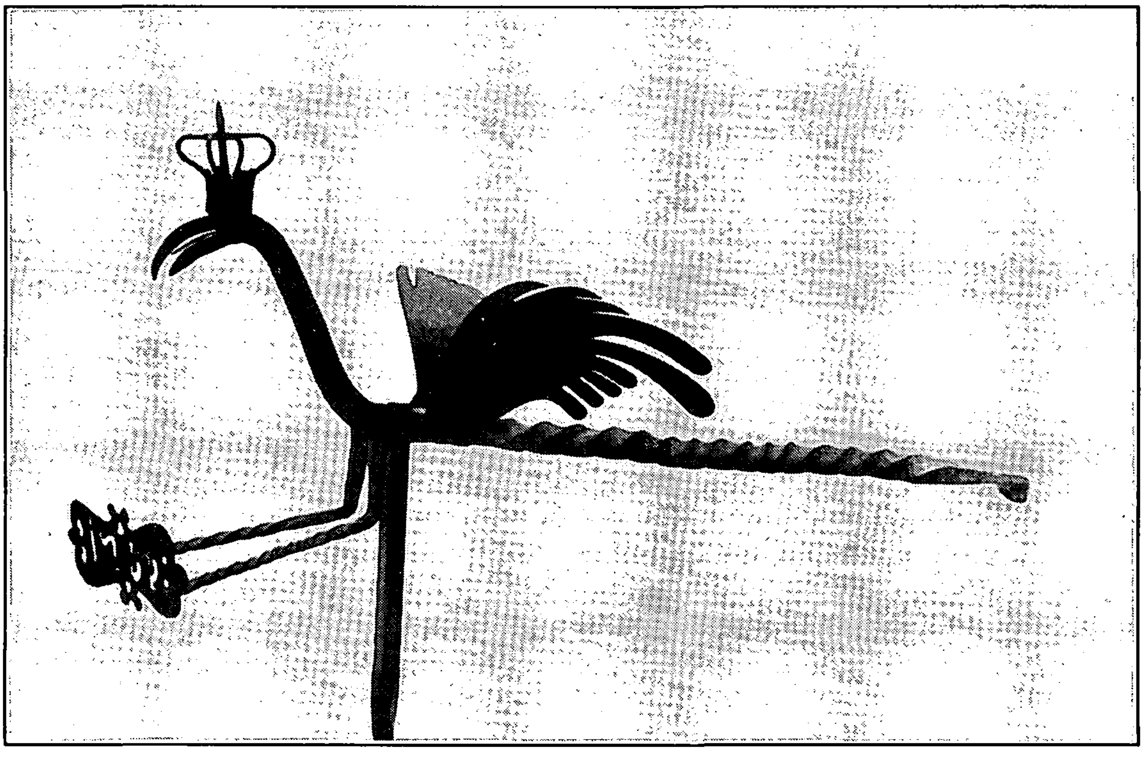

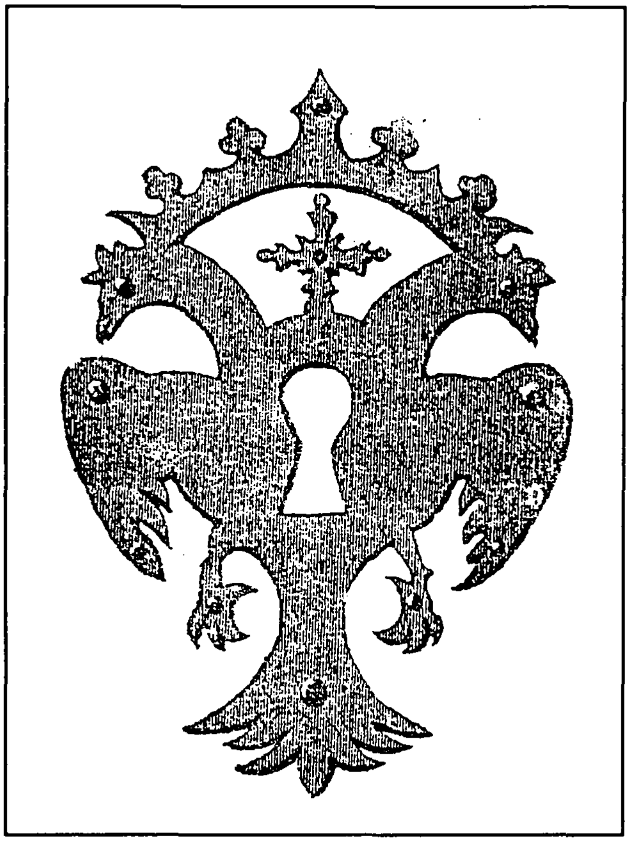

Escut de la porta de la casa núm. 68 del carrer de St. Antoni de Mataró. Dibuix de l'historiador mataroní Josep M. Pellicer i Pagés (1892).

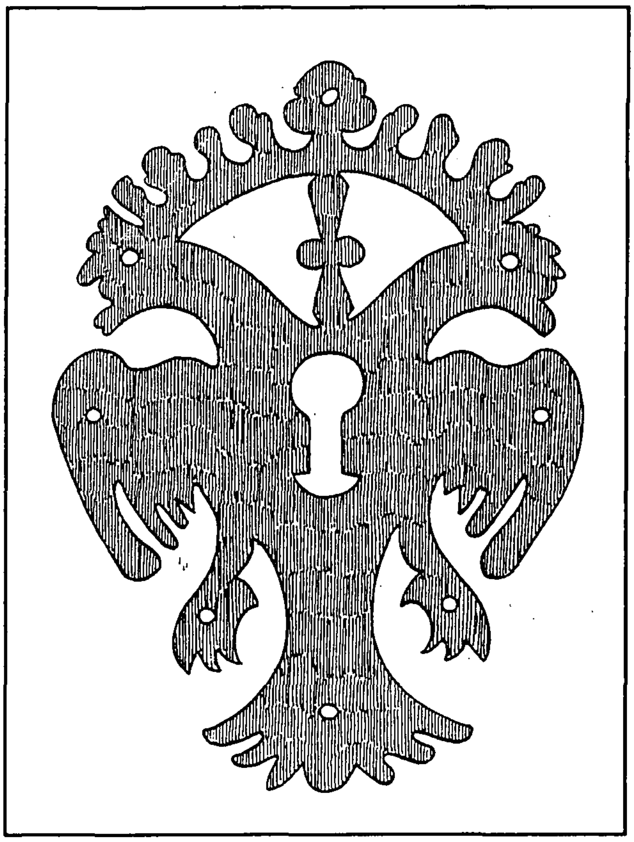

Escut amb les àligues que es troba en algunes cases de Mataró. Dibuix de l'arqueòleg i historiador mataroní Marià Ribas i Bertran.

Amb tot, la nostra pretensió, ara, no és altra que donar testimoni de l'existència, encara avui, de força signes austriacistes dispersos per diferents poblacions catalanes, que podem concretar, per llur significació, en dos exemples tan representatius com són les àligues de ferro forjat o aligots, en diversos edificis setcentistes de Reus, i els panys, també de ferro forjat, o escuts, amb l'àliga bicèfala, de les portes de força cases antigues de Mataró.

Malgrat els dubtes que aquests símbols presenten, hom hi ha volgut veure una possible al.lusió a l'esperit austriacista d'ambdues ciutats, tal com la tradició històrica s'ha encarregat d'assenyalar. Precisament, l'arxiduc Carles d'Àustria, l'anomenat rei dels catalans (que el mal fat el féu esdevenir inoportunament Carles VI, emperador dels Habsburg) els havia confirmat el títol de ciutat.

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó (2) de Barcelona, dins la documentació de la Cancelleria, en una Secció amb l'eloqüent títol d'Intrusos, hom hi pot llegir: [...] *villa nunc Imperialis attenta Civitatis de Reus.* [...] *Rosa in pectore Aquila in Campo de aurato* [...], equivalent a [...] *el blasón que con el título de Ciudad confió a nuestra villa la Archi duquesa de Austria* (3), tal com la literatura austriacista de l'època va reflectir

D'àligues austriacistes, també anomenades carrascleres (en al.lusió al guerriller antifilipista Carrasclet), se'n poden veure força, encara avui, als magnífics balcons de ferro forjat de la plaça Major porticada de Santa Coloma de Queralt, amb la particularitat que a les potes de l'àliga es pot descobrir una data (generalment 1713). Altres poblacions on també onegen aquests aligots, són Cornudella de Montsant i Tàrrega (sense que això signifiqui un inventari exhaustiu).

Fa cent anys, l'historiador mataroní Josep M. Pellicer i Pagès (4) justificà la persistència dels símbols dels vençuts, *escudos o tarjetas de hierro, que ostentan hasta el presente gran número de puertas de las casas existentes,* amb aquests mots: *El enemigo únicamente supo fijarse en las puertas de los edificios públicos (...) de las cuales las targetas, que evidentemente habían afectado la forma de Águilas, fueron arrancadas.*

Les conseqüències de 1714 foren profundes i produïren ecos de dilatada ressonància; no en va, l'exili català fou proporcionalment més nombrós que el de 1939. Amb tot, a Viena els exiliats foren ben acollits, on veieren reconeguts els graus militars que tenien a Catalunya i obtingueren pensions. A Anglaterra, també; fins i tot els

primers governadors britànics de Gibraltar (després del Tractat d'Utrecht de 1713) foren personalitats catalanes exiliades. Potser era una manera de compensar, encara que fos parcialment, llur decebedora retirada en haver-se doblegat a les tensions i als equilibris indefugibles de l'alta geopolítica.

Frederic Ribas

NOTES.

1.- SALES, N. *Els Botiflers, 1705-1714.* Episodis de la història, 250. R. Dalmau, Editor. Barcelona, 1981. LLOVET, J. Mataró 1680-1719. El pas de vila a ciutat i a cap de corregiment (Mataró 1966).

2.- A.C.A. Cancelleria, registre 197. Secció Intrusos. Arxiduc.

3.- Elisabet Cristina de Brunsvic-Wolfenbüttel.

4.- PELLICER y PAGÈS, J.M. *Nuevas aclaraciones relativas á la historia de Mataró. XVII Actuales recuerdos de los gloriosos acontecimientos,* a ***El Semanario de Mataró.*** 5 Nov. 1892.

A l'inici de la guerra europea (1914) els sectors conservadors mataronins són partidaris, almenys sentimentalment, dels imperis centrals. Però ben aviat la possibilitat d'exportar productes tèxtils als aliats, a França més concretament, els farà canviar de banda, i ésser a la vegada fervents partidaris de la neutralitat, que permetia de fer negocis amb les dues parts.

Només els catòlics parlaran de pau.

ELS CONSERVADORS DAVANT L'ESCLAT DE LA GUERRA EUROPEA (1914)

CAUSES DEL SUPORT ALS IMPERIS CENTRALS.

Els sectors conservadors de Mataró eren compostos per monàrquics, carlins, catòlics i una part dels liberals. Des de bon principi, ja abans de començar la guerra, van fer palesa la seva opció des de la premsa local i particularment des del *Diario de Mataró y su Comarca.*

Les causes exposades són molt variades; una d'elles, la germanor racial entre el nostre poble i els pobles centreuropeus, com ho demostra el text d'un article publicat a l'esmentat *Diario, Latinismo y Germanismo: En la explosión de mentiras que, como primera hazaña, ha provocado la guerra, un hecho indudable puede hacerse constatar: la animosidad casi unánime contra Alemania ... Alemania es más asequible, más humana, mucho más humana, más continental, más europea, más nuestra...* (1) O l'admiració per certes característiques que normalment es donen com a part fonamental dels pobles germànics: *Todos contra ella: Siempre hemos sido admiradores entusiastas de Alemania, de su tesón, de su espíritu metódico y disciplinado, de su fe en sus destinos...* (2) També la morbositat que suposa la guerra com a esdeveniment espectacular i digne de la major glòria. *Con todas las reservas que nuestro humanitarismo nos merece ¿cómo negar que todos, en el fondo, al iniciarse una guerra sentimos ese particular estremecimiento gozoso del espectador ?* (3) I en un esdeveniment tan important com la

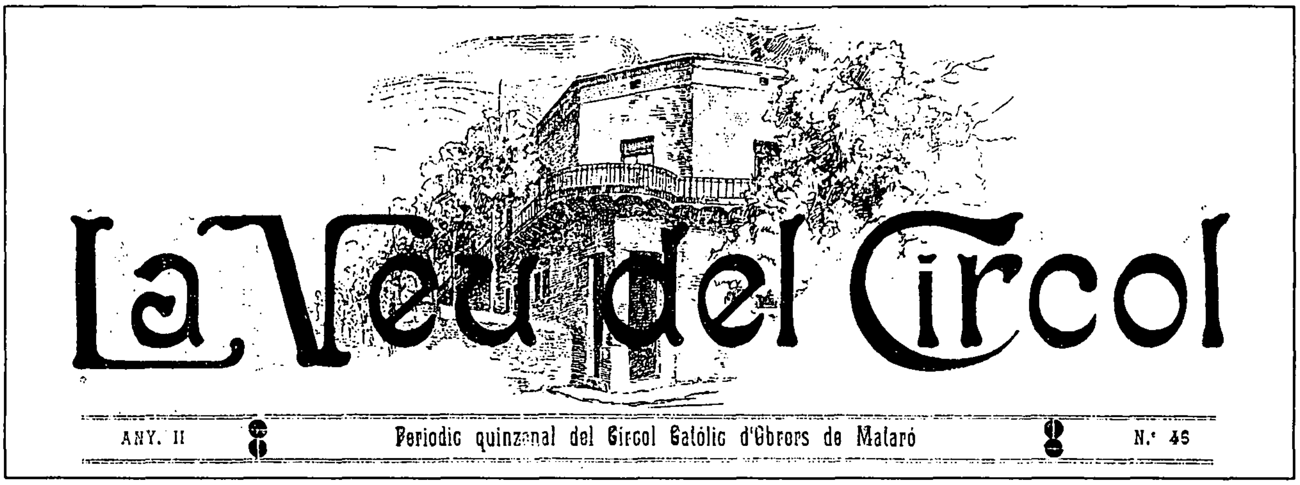

Primera Guerra Mundial, les fòbies particulars surten com un element més a afegir per part del periodista de torn. *Impresiones de París: No sé si el loco empeño de entrar de nuevo en París para destruir la Babilonia moderna llegarán á realizarlo ahora los alemanes; pero si lo consiguieran, presenciaríamos uno de los espectáculos más grandiosos de la historia del Mundo.* (4) I una de les raons importants del recolzament als imperis centrals per part dels catòlics serà la qüestió religiosa. Com que religió catòlica i guerra són elements contraposats, alguns catòlics mataronins justificaran la seva posició afirmant que els aliats són ateus, a diferència dels imperis centrals. Com ho demostra un article de *La Veu del Círcol. La simpatia que gran part de les dretes espanyoles manifesten tenir a l'Imperi del Kàiser ... no és altre que la següent ... La tercera república francesa ha tingut com a característica, sobre tot, l'opresió de les conciències ... i el Kàiser ha procurat tenir sempre mira especial en no postergar ni oprimir als catòlics. Alemanya representa doncs actualment, en front de França, el principi de llibertat religiosa.* (5)

Però totes aquestes raons exposades pertanyen més o menys a l'emoció i als sentiments. La realitat i el coneixement exacte dels fets i de les circumstàncies faran que una part dels sectors conservadors mataronins adopti posicions ben divergents respecte dels plantejaments inicials.

NEUTRALISME I PAU.

La neutralitat espanyola és acceptada unànimement per tots els sectors de la societat. Només hi ha una veu discrepant, la dels seguidors de Lerroux. Però, com diu Pierre Vilar, *Lerroux quedó desprestigiado en 1909 por su poco glorioso papel en la Semana Trágica.* (6) I la posició lerrouxista serà aprofitada pels conservadors per a ficar en el mateix sac tots els seus adversaris polítics pro-aliats. *Republicanos, socialistas, hijos todos del pueblo, preguntáos ahora si le interesa, poco o mucho a Lerroux la sangre de los trabajadores y la paz de las familias proletarias...* (7)

Però les raons donades per la premsa són unes altres, especialment la manca de potència naval. *Neutralidad: no podemos adoptar otra porque nuestra potencia naval no nos permite aportar de pronto ningún elemento de peso, de valor positivo a favor*

de ninguno de los beligerantes. No debemos, porque en primer lugar no tenemos ningún compromiso que cumplir y en segundo, ningún favor que agradecer. (8)

La realitat, però, era ben diferent. L'any 1914 l'exèrcit espanyol era immers en un procés de manca d'operativitat gairebé total. *En 1909 las fuerzas militares españolas tenían la más baja proporción de artillería por cada 1.000 hombres comparados con cualquier otro ejército de Europa sin exceptuar siquiera Montenegro y Portugal ... un experto descubrió en 1914 el ejército rumano (que era equivalente al español en número de soldados) tenían sólo un tercio de sus oficiales, disponía de algo más de artillería y costaba únicamente alrededor de un tercio de lo que costaba el ejército español ... La conclusión que sacó... es que era un aparato militar considerablemente más eficiente que el español.* (9)

Però acceptar la neutralitat no vol pas dir estar a favor de la pau. Són els catòlics els primers a fer una crida per la pau des del primer moment de la guerra. *A los que rigen los destinos de los pueblos, encarecidamente rogamos y suplicamos también, que procuren arreglar sus discordias para bien de la sociedad humana ... Que se apresuren a entablar negociaciones de paz y estrecharse las manos...* (10)

Representació d'un soldat alemany. *Historia de España.* Editorial Planeta, Vol. IX, p. 213. Public Library New York.

Tot i amb això, la gran raó de la neutralitat no serà la mancança de poder militar, sinó la conjuntura favorable per poder fer el negoci que tota guerra comporta. *España tranquila y neutral tiene el deber de pensar en su porvenir comercial y en el desenvolvimiento de su industria, tan próspera ya... Mientras las demás naciones se baten, queriendo dar prueba de la fuerza brutal de sus armas, y cuentan los éxitos por la cantidad de terreno adquirido, España debe trabajar en paz por el progreso de su comercio e industria.* (11)

Per tant, el rerafons de la neutralitat que realment interessava els conservadors mataronins era l'econòmic. La premsa reflectia també els comentaris de cafè que comporta qualsevol esdeveniment important. *Ventajas de la guerra: córcholis el seudónimo, ... que en los cafés de Mataró se ha abierto, ¡No es floja la ventaja de abrir los ojos y despertar la inteligencia tan ciega y dormida! Ya que ahora en los cafés se habla de Namour, Amberes, y Belgrado en vez de hace unos meses solo de ¡Maura sí! ¡Maura no!* (12).

L'ESPERANÇA ECONÒMICA.

Mataró vivia al voltant de 1914 una clara etapa de recessió en la indústria tèxtil i la guerra obrirà la possibilitat de recuperació. La necessitat dels exèrcits, principalment del francès, de proveir les seves tropes farà que les indústries retornin a la normalitat productiva. *En efecte, la indústria catalana després d'una curta etapa de recessió iniciarà una gran activitat productiva mercè a les grans comandes estrangeres.* (13)

I els industrials de Mataró lluitaran per aconseguir la part més gran possible de les comandes, com ho reflecteixen les notícies de la premsa, que, a més, denoten un interès creixent. *Algunos comerciantes de España han recibido de Francia la petición de enviar al gobierno francés una nota de todos los géneros de punto que pueden vender. Es un hecho la presencia en Cataluña de comisionados extranjeros que han venido a encargar gran cantidad de mantas y géneros de todas las clases, habiendo hecho entre Sabadell y Tarrasa un pedido de millón y medio de docenas de medias.* (14) *Bien Muy Bien: se asegura (...) que no se puede dar abasto a los pedidos que hacen. Los compradores se ofrecen a pagar al contado y no ser exigentes en la calidad del género fabricado. La Industria*

Representació de les dues democràcies, França i Anglaterra "la rossa Albió i la castanya Marianne". *La Esfera*, 28-2-1914 *Historia de España*. Editorial Planeta, Vol. IX, p. 214.

que espera hacer mejor campaña es la que se dedica a la fabricación de mantas de abrigo y prendas interiores. ¿Cuándo le tocará el turno a nuestra especial en géneros de punto? (15).

La mobilització dels industrials mataronins és immediata. *El miércoles de esta semana una comisión de Fabricantes señores D. Antonio Gassol, D. Tomás Colomer, D. Manuel Torres y D. Isidoro Ribas van a Madrid con el señor Moret, para pedir parte del pastel, visitando al Subgobernador del Banco de España Sr. Escudero y al Sr. La Cierva y al Conde de Romanones. Piden ayuda en favor de los tejidos de Mataró por sufrir una crisis notable.* (16)

La contradicció entre ideologia i economia és evident; d'una banda, admiració sentimental pels imperis centrals, i, de l'altra, la realitat de la venda de productes tèxtils a un aliat, França. I serà l'economia la que triomfarà; la realitat per damunt del sentiment, sentiment que anirà canviant durant el conflicte, quan els alemanys ataquin progressivament els vaixells exportadors dels productes destinats als aliats.

CONCLUSIÓ.

Com a conclusió, podem dir que els sectors conservadors mataronins, en l'esclat de la Guerra Europea, van recolzar sentimentalment els imperis centrals, enfront dels aliats. Que davant de la realitat econòmica de la ciutat, recessió en el sector tèxtil, van canviar la seva actitud inicial de suport, ja que el negoci tèxtil es trobava en el costat oposat, en el camp dels aliats, i més concretament amb França.

Que cap partit o grup dels que componien el sector conservador va fer una crítica de la guerra en si mateixa, i que només els catòlics, des del primer moment, van demanar la pau.

Que, en el moment estudiat els articulistes dels periòdics locals no varen fer una reflexió profunda de les causes de la guerra i que, per tant, es va caure en el predomini de les simpaties i de les fòbies particulars, com va fer, per exemple, *La Veu del Círcol* acusant la maçoneria, i que només molt puntualment es va parlar dels motius econòmics i comercials de la guerra.

I que la lluita de les opinions es va realitzar a nivell de tertúlia de cafè.

Antoni Llamas i Mantero

NOTES.

1.- *Diario de Mataró y su comarca.* 18 de agosto, 1914.

2.- *Íd.* 8 de agosto, 1914.

3.- *Íd.* 6 de agosto, 1914.

4.- *Íd.* 14 de agosto, 1914.

5.- *La Veu del Círcol.* 15 de novembre, 1914.

6.- VILAR, Pierre. *La historia de España.* Crítica. Barcelona 1984, p. 106.

7.- *Diario de Mataró y su comarca.* 24 de agosto, 1914.

8.- *Íd.* 7 de octubre, 1914.

9.- PAUNE, S.G. *Los militares y la política en la España contemporánea.* Sarpe. Madrid, 1986. Biblioteca de la Historia. Núm. 12, p. 113.

10.- Primera Encíclica del papa Benet XV. *El Liberal.* 10 de octubre, 1914.

11.- *Diario de Mataró y su comarca.* 10 de septiembre, 1914.

12.- *El Liberal.* 26 de septiembre, 1914.

13.- IZARD, M.; RIQUER, B. *Conèixer la història de Catalunya.* Vol IV. Vicens-Vives. Barcelona, 1983. p. 176.

14.- *El Liberal.* 10 de octubre, 1914.

15.- *Íd.* 3 de octubre, 1914.

16.- *Íd.* 10 de octubre, 1914.

La figura de Francesc Canyellas i Balagueró, artista noucentista, dibuixant d'esgrafiats i de serralleria, dissenyador de motius ornamentals i de plafons ceràmics, ex-librista, xilògraf i pintor important, és glossada per l'artista mataroní Santiago Estrany i Castany.

Francesc Canyellas, col·laborador directe de l'arquitecte mataroní Josep Goday i Casals, és autor dels esgrafiats del Col·legi de Valldemia de Mataró. I també dels de l'antiga impremta Minerva, al carrer de Barcelona.

FRANCESC CANYELLAS I BALAGUERÓ COL·LABORADOR D'ARQUITECTES MATARONINS I AUTOR D'ESGRAFIATS A MATARÓ

Va néixer i morir a Barcelona (1889-1938). El seu pare, Francesc Canyellas i Boladeras, era de Prats de Lluçanès, i es va traslladar a Barcelona on conegué Rosa Balagueró, que seria la seva esposa. A Barcelona va treballar com a fuster ebenista a l'important fusteria Pous i Ribas, i també féu de tramoista.

El seu fill, Francesc Canyellas i Balagueró, féu els estudis primaris a Barcelona i va destacar per la seva intel·ligència i afecció a la lectura. Els seus pares, intuint el seu talent per les qüestions artístiques, van matricular-lo a Llotja, on tingué companys que serien importants artistes. Per les seves aptituds li fou atorgada una beca d'arts decoratives.

El seu caràcter obert el portà a freqüentar tertúlies. Als *Quatre Gats* féu amistat amb tots els artistes, intel.lectuals i literats de l'època, en especial amb Miró i Galí. També va sovintejar l'Ateneu Barcelonès i la tertúlia del Dr. Borralleras, procedent de Prats de Lluçanès com el seu pare. I fou soci del Cercle Artístic de Sant Lluc, on va arribar a ésser membre de la junta.

De Llotja passà a can Ballarín, taller de ferros forjats, on dibuixà models de serralleria artística. Al taller, hi acudien molts arquitectes. Un d'ells, Puig i Cadafalch (1), li demanà la seva col.laboració en diferents obres. Canyellas va dibuixar a l'estudi de Puig i Cadafalch, junt amb Josep Goday i Casals (2), quan aquest estudiava arquitectura, i es feren amics. En obtenir Goday el títol d'arquitecte, farà que Canyellas sigui eficient col.laborador seu en múltiples obres.

Cal fer esment, també, que Goday col.laborà més endavant amb Puig i Cadafalch en la redacció de l'obra *L'Arquitectura Romànica a Catalunya* i com a professor ajudant de la càtedra d'Història de l'Art de l'Escola d'Arquitectura.

Canyellas i Goday anaren junts a Itàlia a la recerca de la inspiració mediterrània, els impressionaren els esgrafiats, i des d'aleshores l'esgrafiat serà l'element essencial en la decoració de molts edificis de Goday, i, especialment, d'obres tan representatives del Noucentisme com els grups escolars municipals, promoguts per la Comissió de Cultura de l'ajuntament de Barcelona i escampats per tota la geografia barcelonina (Baixeras, Milà i Fontanals, Lluís Vives, Pere Vila, Ramon Llull, Lluïsa Cura). Goday era l'arquitecte cap de la Comissió de Cultura.

Canyellas dibuixà els elements ornamentals de molts edificis de Goday, tant els dels grups escolars i els d'altres construccions, com la casa de Correus de Barcelona, obra també de Goday, ornamentació realitzada amb pedra a la casa de Correus, i amb terra cuita als grups escolars. En els esgrafiats, Canyellas posà el seu afany a remarcar l'estructura dels edificis, essent respectuós de les línies compositives.

Esgrafiats de la façana del Col.legi Valldemia.

A Mataró, l'any 1912, s'amplià el col.legi de Valldemia, i s'hi aixecà un pis, projecte de Goday, realitzat pel mestre d'obres Joan Buscà. L'any 1923 s'amplià novament l'edifici del col.legi, segons consta en l'expedient (3) *Construcción de un nuevo cuerpo de edificio de 47 metros de longitud compuesto de planta baja y dos pisos en terrenos del colegio de Valldemia situados en la rambla del Duque de la Victoria.* Més endavant, l'any 1926, consta la reforma del portal amb barri de ferro (4).

Va col·laborar també amb altres arquitectes dibuixant balustrades, cartel.les, aranyes i tota mena de detalls. També féu elements decoratius de pintura a les cupuletes laterals i murals del Palau Nacional de Montjuïc, i a l'interior del Parlament de Catalunya, entre d'altres. Va dirigir la decoració i la instal.lació de la sala del Foment del Treball Nacional al pavelló d'Espanya de l'Exposició Internacional de Bruxelles de 1910. És autor dels esgrafiats de la façana de la Impremta Minerva de Mataró, al carrer de Barcelona, que representen àngels impressors i motius ornamentals.

Els plànols són signats sempre per l'arquitecte Goday, antic alumne del col·legi. Però Canyellas va realitzar-ne els esgrafiats i possiblement el disseny del remat de ferro forjat de la torratxa de l'edifici.

En els esgrafiats, l'ornamentació contribueix a destacar la composició arquitectònica de l'edifici, com era habitual en ell, amb garlandes sota les obertures, uns escuts de Mataró i Valldemia amb uns lleons estilitzats i unes sanefes hel·lenístiques, uns plafons d'elements florals, etc. tot ell impregnat de l'esperit noucentista.

Esgrafiats de la façana de la Impremta Minerva

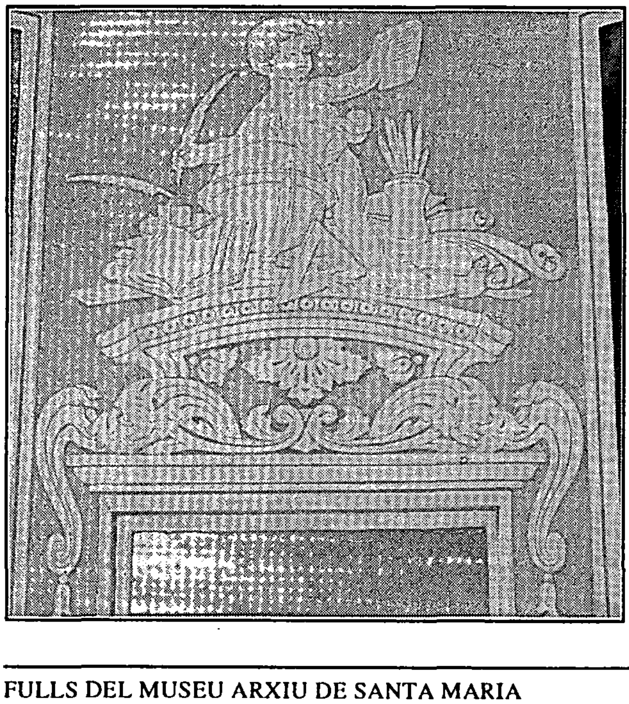

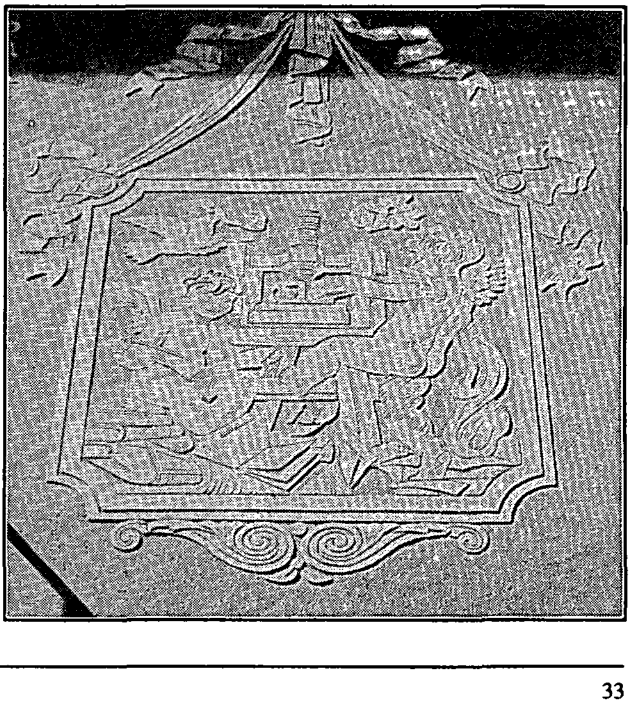

Canyellas féu també els esgrafiats de la casa de lloguer número vint-i-set del carrer de Santa Anna de Barcelona, amb motius ornamentals i quatre figures al·legòriques a la part superior.

Era amic del capeller Joan Prats, que tenia una botiga al número vint-i-nou del carrer Ferran de Barcelona. La va restaurar Goday, i Canyellas va decorar la part interior. En acabar la guerra civil, Prats traslladà la seva botiga al número cinquanta-quatre de la Rambla de Catalunya —avui sala d'exposicions—; els vidres de la façana són també de Canyellas.

Féu els trenta-quatre plafons amb ceràmica decorada dels arrambadors del pati de la Casa de l'Ardiaca, restauració encarregada el 1919 a Goday. Els plafons, de tema floral amb peixos i fruits, són signats i datats el 1923, any que va contraure matrimoni amb Maria Torrent i Pont. D'aquest matrimoni van néixer tres fills, Xavier, que va morir als tretze anys, Ramon i Antoni, decorador i arquitecte respectivament.

Plafó amb ceràmica decorada dels arrambadors del pati de la Casa de l'Ardiaca.

També va fer la decoració del pati Manning de la Casa de la Caritat, amb magnífics esgrafiats i ceràmiques de temàtica floral. I per a la casa de la Maternitat, al barri de les Corts, una font, decorada amb ceràmiques a la part inferior i amb un mural a la part superior (1927). En el mateix edifici va efectuar infinitat de pintures decoratives sobre portes i finestres interiors, totes amb motius diferents, de caire netament noucentista i, fins i tot, algunes d'estil art-deco. Goday era l'arquitecte que va tenir cura de l'ampliació de la Maternitat.

Va realitzar una fornícula en un mur del carrer del Carme de Barcelona, lamentablement i incomprensiblement enderrocat l'any 1992. Per a diverses cases particulars féu fonts decoratives amb ceràmica. I va ésser autor de moltes projectes de decoració interior.

A la vegada féu pintura de cavallet, pintant paisatges, temes portuaris i marines, figura i bodegons. Va exposar la seva obra a la Sala Parés, Galeries Syra i Sala Renart. Va participar al Saló de Tardor de París el 1920, i a Amsterdam el 1922. Del 1924 al 1937 participà a moltes col·lectives i a l'exposició de Primavera.

És molt important la seva obra de pintura mural. Potser el mural realitzat per encàrrec de l'arquitecte Goday per a l'edifici de Correus de Barcelona, el 1927, d'evident esperit noucentista, que no desdiu gens al costat de les altres pintures de Labarta i Obiols, és el més notable. És curosa la seva composició i la temàtica és al.legòrica. Un altre mural seu amb figures, situat a l'exterior de l'edifici de l'Escola del Treball, lamentablement és destruït.

Quan Josep Tarradellas era conseller de Finances de la Generalitat de Catalunya, li va encarregar un mural per al local de la Conselleria, a la Rambla de Catalunya. Representava una al·legoria dels treballadors del mar i del camp; és la seva última obra, la va fer de pressa, era a finals de la guerra i poc abans de la seva mort.

També va dedicar-se a l'aiguafort amb proves que excel·leixen per la seva vigoria. Cal recordar el que representa una processó a l'exterior de Santa Maria del Mar.

A part de tot això, féu el projecte, després realitzat, de la bandera que els catalans d'Amèrica oferiren a la Mancomunitat.

Quant a la seva activitat pedagògica cal esmentar la seva tasca de professor de Decoració, durant vint-i-vuit anys, a l'Escola Industrial.

Xilografia

La seva afecció als teixits i la seva decoració el portà a inventar un aparell, amb tres visors i uns miralls, per dibuixar, compondre i transformar repetidament un dibuix.

És important la seva obra gràfica. Féu els dibuixos per a la propaganda de la col·lecció de capells de Joan Prats, fent destacar, com a tema principal, les diferents estacions de l'any. Molts d'aquests dibuixos són realitzats pel procediment de xilografia.

Les estampes religioses acrediten Canyellas com un dels més notables conreadors de la xilografia. En el moviment noucentista sorgiren figures importantíssimes d'aquest procediment, com E.C. Ricart, Josep Obiols, Ricard Marlet, Marià Andreu... El nom de Francesc Canyellas pot afegir-se al costat d'aquests importants personatges.

Els gravats de la verge de Montserrat, sant Jordi i altres són de gran format i explicablement realitzats en diverses planxes. Els textos poètics impresos en moltes de les seves xilografies són fets expressament per J.M. de Sagarra, amb qui l'unia una gran amistat.

Durant els anys vint féu els dibuixos acolorits dels calendaris de la Casa de la Caritat; són molt decoratius. També féu ex-libris. Cal esmentar el de la Biblioteca de Prat de la Riba, que és una magnífica realització pel procediment de l'aiguafort, representant l'escut de Catalunya i dos àngels sostenint la corona; és també de Canyellas el de l'Ateneu Barcelonès.

Tanmateix va dedicar-se igualment a temes publicitaris, logotips, marques per a indústries i comerços, etc... I va fer molts cartells —Exposició Internacional de Barcelona, Orquestra Pau Casals, Girona, Funicular de Montserrat...— i programes de concert al Palau de la Música Catalana. Tenia especial cura en el disseny de les lletres.

Ens ha estat possible d'observar, al llarg de la seva biografia, l'aspecte polifacètic de la seva obra. No és pas d'estranyar, ja que era una important característica de la majoria dels personatges del Noucentisme, cosa que els feia semblants als grans artistes del Renaixement.

Santiago Estrany i Castany

NOTES.

1.- Josep Puig i Cadafalch. Va néixer a Mataró el 1867 i morí a Barcelona el 1956. Arquitecte, historiador i polític. Assolí el títol d'Arquitecte a Barcelona el 1883. Fou doctorat a Madrid el 1888. Arquitecte municipal de Mataró el 1889, fins al 1892. Estudià l'Arquitectura Romànica a Catalunya junt amb J. Goday i A. de Falguera. Professor de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona el 1901. Diputat provincial i president de la Mancomunitat del 1919 al 1924. El 1936 s'exilià a París i al Rosselló. Després de la Guerra Civil, li fou prohibit l'exercici de l'arquitectura.

2.- Josep Goday i Casals. Va néixer a Mataró el 1882, i morí a Barcelona el 1936. Assolí el títol d'arquitecte a Barcelona el 1905. El 1912 va obtenir plaça a la secció d'Art Modern dels museus de Barcelona. Arquitecte municipal de Barcelona, cap de la Comissió de Cultura. Intervingué en el pavelló Ciutat de Barcelona de l'Exposició de 1929. Fou nomenat Acadèmic de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.

3.- Arxiu Municipal de Mataró.
Expedient mainell 2, lligall 11, prestatge 3, núm. 64.

4.- Arxiu Municipal de Mataró.
Expedient mainell 1, lligall 8, prestatge 5, núm. 85

DOCUMENTACIÓ MEDIEVAL

Després d'un llarg silenci, causat per obligacions acadèmiques i de recerca a l'estranger, reprenem l'estudi dels documents relatius a Mataró a l'edat mitjana. Com vaig anunciar a l'octubre de 1991 (vegeu FULLS núm. 41, p. 35), continuarem amb el buidatge dels fons documentals de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, canviant de sèrie arxivística. A partir d'ara, ens dedicarem als *Libri Antiquitatum*, recull d'escriptures realitzat pels canonges de la Seu. No són, per tant, documents originals sinó una còpia, la qual cosa ens obliga a citar els folis del llibre, acompanyant-los del seu corresponent número de document. D'altra banda, ometem les mesures del pergamí que, en aquest cas, desconeixem. Una darrera advertència abans de passar a l'anàlisi documental: els *Libri Antiquitatum* són quatre, i en els tres primers hem trobat escriptures referents a *Civitas Fracta* o Mata. Això significa que la cronologia no seguirà un ordre, car hem considerat llibre per llibre, i aquests no són correlatius. Espero que els salts en el temps no seran un inconvenient per poder comprendre les realitats medievals de la nostra ciutat.

Coral Cuadrada

1170 (1), VIII, 25.

Donació potser en concepte de dot (2), de cases de Barcelona i un mas de la parròquia de Santa Maria de «Civitatis Fracte», atorgat per Ramon de Castellvell, primicer de la seu, a la canonja de Barcelona. Signa Ramon Primicer. Testifiquen Guillem de Castellvell, germà seu; Joan de Manoc, Gerau de Cros, Miró de Mollet, Berenguer de Boxadós, Berenguer de Bellveí. Signa Bertran, capellà bisbe. Escrivà: Pere de Corró.

ACB, *Liber Antiquitatum I*, n° 219, f. 9.

Domibus de Cauda Rubea quos R. de Castrovetulo canonicus dedit huic ecclesie (3).

In Dei nomine notum sit omnibus hominibus qualiter ego, Raimundus de Castrovetulo, barchinonensis ecclesie primicherio (4), libenti animo et bona voluntate dono et offero domino Deo et barchinonensi canonice et canonicis suis presentibus et futuris (5), illas domos meas de Cauda Rubea (6) cum muro et tribus turribus et curte et cum earum pertinenciis (7) que sunt infra muros et in muro urbis Barchinone, ante ipsam sedem (8). Que terminantur ab oriente in domibus sacriste et in cimiterio prefate sedis (9). Ab occidente in domibus canonice et in domibus militie Templi (10). A circio in ipso burgo foras murum civitatis (11) .

Item, dono et offero predicte canonice et canonicis suis illum meum mansum qui fuit Arberti Balluvini (12) cum omnibus suis pertinenciis et tenedonibus, cultis et heremis, et introitibus et exitibus suis integriter, cum serviciis et usaticis et senioratico (13), sicut melius habeo et habere debeo per vocem genitorum meorum, in comitato Barchinone, infra terminum castri de Matherone in parrochia Sancte Marie Civitatis Fracte (14).

Hec quoque omnia superius dicta sicut melius habeo et habere debeo quibuscumque modis et vocibus, cum terminis et affrontacionibus suis dono et offero domino Deo et predicte canonice et canonicis suis presentibus et futuris, sicut melius dici vel intelligi potest, ad utilitatem eiusdem canonice et canonicorum suorum in manu domini Guillelmi, barchinonensis episcopi, trado, ut predicta canonica et canonici sui habeant eadem prenominata omnia ad sum proprium plenissimum liberum et franchum alodium, ad quicquid ibi vel exunde facere voluint sine vinculo ullius hominis vel femine et sine ullo retentu (15).

Iterum, dono et laudo predicte canonice illos LXII morabetinos quos per pignus habeo in illis domibus ipsius canonice que fuerunt Poncii de Aurenciana, ut predicta canonica et canonici sui secure eos habeant ad suam voluntatem faciendam (16).

Prefate quod domus de Cauda Rubea advenerunt mihi per dimissione patris mei Guillelmi de Castrovetulo et canonice per cuis dimissionem (17). Si quis hoc fregerit supradicta in duplo componat et in super hoc donum omni tempore maneat firmum (18).

Actum est hoc VIII kalendas augusti, anno XXX.IIII. regni Ludoyci iunioris (19). Sig+num Raimundi primicherii, qui hec laudo et firmo. Sig+num Guillelmi de Castrovetulo fratris eius, qui hec laudat et firmat. Sig+num Iohannis de Manoco. Sig+num Geralli de Croso. Sig+num Mironis de Molleto. Sig+num Berengarii de Boxados. Sig+num Berengarii de Pulcro vicino (20). Sig+num Bertran, capellani episcopi, signa libens scripto (21). Sig+num Petri de Corron, scriptori, qui hoc scripsit cum litteris suppraposititis in linea XVIIII et XXI[a], die et anno quo supra (22).

NOTES.

1.- El document és del 1170. Això significa que caldria incloure'l entre els ja editats, al mig de la venda d'un alou del 1087 (*FULLS* núm. 32), la convinença del castell de Mataró el 1150 (*FULLS* núm. 33), la venda d'alous del 1166 i el testament de 1190 (*FULLS* núm. 34). Especialment entre aquests darrers —citem els altres a manera de recordatori— cal situar el que ara ens ocupa.

2.- Diem «donació, potser en concepte de dot». El «potser» té només la validesa d'una hipòtesi. És força evident que Ramon de Castellvell —el nostre protagonista— dóna uns béns. El que ja no queda tan clar és el perquè. D'una banda, com veurem a continuació, s'intitula primicer de l'església de Barcelona, el que, en un primer moment, ens podria fer pensar que aquesta donació l'atorga quan exerceix el càrrec, o quan ja porta un temps exercint-lo. Aleshores ens hauríem de decantar per definir el document com una simple donació, sense poder dir-ne res més, al cap i a la fi, no se'ns donen més dades.

D'altra banda, —i aquí és quan entra la interpretació, sempre subjecta al possibilisme històric—, hom podria argumentar que una donació d'aquest tipus, de caràcter econòmicament important, tenia un significat i una raó de ser. Sabem que per entrar dins del clergat, com igualment al matrimoni, calia aportar uns certs béns. Ramon de Castellvell no especifica aquests extrems, però dóna, i de forma considerable. El suggeriment té la forma següent: entra com a primicer per ser qui és, un membre d'un dels primers llinatges catalans del moment. Segons Anscari Mundó, Joan Soler i Ribert i Armand de Fluvià, als anys que ens preocupen, la baronia de Castellvell, situada entorn al Baix Llobregat i a l'Alt Penedès, era en mans de Guillem (V) de Castellvell, indicat a l'arbre genealògic de la *Gran Enciclopèdia Catalana* com a: senyor de Castellvell de Rosanes, Mata, el Far, Pontons, Voltrera, Benviure, Olesa i Llavaneres. Un dels seus germans —que és qui mereix la nostra atenció— és Ramon, fill de Guillem IV de Castellvell i de Mafalda de Barcelona. L'arbre també és explícit: primicer de la seu de Barcelona, bisbe de Barcelona. Per tot això, la nostra proposta: és anomenat primicer i ofereix en contrapartida uns béns, indispensables a fi d'assolir el càrrec. Analitzem-los.

3.- Al *Libri Antiquitatum* els epígrafs vénen marcats en lletra més ressaltada que els títols, que reflecteixen el resum de cada apartat. En aquest: *Les cases de Cuaroja que R. de Castellvell, canonge, donà a aquesta església.*

4.- *En el nom de Déu, Ramon de Castellvell, primicer de l'església de Barcelona...* Primicer significa, de forma immediata, el primer, el superior, en qualsevol qualitat o rang. Pel que fa a la situació de Ramon, i situant-nos dins del nivell eclesiàstic, això podria representar segurament un alt dignatari, tal volta el que es trobava al davant de tots els canonges, dels membres d'un capítol catedralici. La cura de la catedral era exercida pel cos de canonges constituït en capítol catedral, probablement organitzat pel bisbe Frodoí el segle IX, segons la regla aquisgranesa, i reestructurat el 1009. Els 40 canonges que el formaven, entre els quals tenia dret a lloc el comte de Barcelona, visqueren en comunitat fins al segle XIV, però sense ésser regulars. Estaven dividits, segons les fun-cions, en onze canonicats per a cada un dels tres ordes —preveres, diaques, sots-diaques—, i els restants eren de dependència episcopal.

5.- Amb tota llibertat i voluntat dóna i ofereix a Déu i a l'església i als canonges, presents i futurs...

6.- Les seves cases de Cua-roja —*Cauda Rubea*—.

7.- Amb tres torres i les seves pertinences, amb corts.

8.- Que estan dins de les muralles i el mur de la ciutat de Barcelona, a davant de la seu. Encara que no sigui objecte de la nostra atenció ressaltar aspectes aliens a Mataró, no ens podem resistir a no dir en aquest punt algunes coses, car la sensibilitat sens dubte aflora, i també perquè aquests són elements que cal tenir sempre presents quan es vol intentar capir la situació del món medieval. Un exemple el tenim a l'abast, només llegint les darreres línies: Ramon de Castellvell dóna a la seu unes cases urbanes, importants —estan fortificades— que es troben prop de la catedral, al davant.

9.- Que limiten amb la casa del sagristà i amb el cementiri de la seu, tot a tocar, ben a la vora.

10.- A l'oest amb les cases de la canonja i amb les de la milícia del Temple (en relació amb la milícia del Temple, vegeu *FULLS* núm. 34, p. 52, nota 25). El bisbe Oleguer, el 1116, restaurà la seu arquebisbal de Tarragona i fou el promotor de la introducció dels hospitalers i dels templers. Aquests darrers obtingueren el 1134 part de la muralla del sector sud-occidental, en la qual edificaren la seva residència.

11.- Al nord, amb el burg que està fora de la ciutat de Barcelona. Si féssim un estudi de territori, aquestes informacions, sens dubte, ens serien força importants, sobretot per delimitar una possible extensió de l'urbs. Ben minsa, segons sembla a partir del document que tenim a estudi. Molt al voltant de la catedral, amb edificis de consideració —catedral, casa del sagristà, templers—, i unes muralles allà ben a prop, fins arribar a un burg —barri— de fora. Cal dir que el progrés urbà fou molt gran al segle XII. Els ravals augmentaren de forma considerable, tant a la Vilanova del Mar com a la Vilanova de Sant Pere, amb el monestir de Sant Pere i l'església de Sant Cugat. Existien també barris entre les muralles i la Rambla. Foren construïts nous nuclis al voltant del nou monestir de Santa Anna, de l'ordre del Sant Sepulcre, i del palau de Valldaura, al carrer Comtal, cedit el 1172 als cistercencs. El 1155 a l'est de Sant Pere fou bastida la canonja agustiniana de Santa Eulàlia del Camp; a més, vers mitjan segle XII, foren edificats dos hospitals: el de mesells, del qual es conserva l'actual capella de Sant Llàtzer, i un altre fundat el 1147 pel mercader Bernat Marcús. De tota manera, el nucli de la ciutat emmurallada era petit, reduït al nucli antic, centrat en l'actual plaça de Sant Jaume. Allà habitaven les clas-

ses dominants, els ciutadans, en gran nombre eclesiàstics. Els burgesos, en canvi, es situaren als burgs o suburbis, i es dedicaren sobretot al comerç, especialment marítim. Per tant, hi ha com una dicotomia urbana marcada per les muralles, els de dins tenen una categoria, els de fora, una altra.

Tornant al document que considerem, les cases de Ramon de Castellvell estaven situades al davant de la catedral i a l'oest de les de la milícia del Temple. O sigui, que segurament es trobaven en l'àrea compresa entre la seu, la plaça Sant Jaume i el carrer del Bisbe. El burg *foras murum civitatis*, al nord de les cases, hauria de ser —segons les dades que tenim— vers la Rambla, per la sortida del carrer de Regomir.

12.- ... *dono i ofereixo a la dita canonja i als seus canonges*... el meu mas que fou d'Albert de Balluví. Cal, doncs, fer memòria i recordar altres documents, en especial el de la comanda del castell de Mataró, vint anys abans del que tenim a les mans. Mireu els *FULLS* núm. 33, p. 55-58, i així se'm podrà seguir millor. Aleshores Ramon Berenguer de Palau o Paladol establia un acord amb Ramon de Mataró, a qui li comanava el castell. El que ara ens interessa, però, és un detall quasi marginal: la constatació, ben esmentada al document, de la transferència de la propietat. Hi ha un anella, dins la cadena, que fa referència a un tal Balluví d'Horta, el qual havia regit, per delegació dels Castellvell, el castell de Mataró. Penso que no és erroni considerar la mateixa persona a Albert de Balluví, propietari del mas que en aquest moment Ramon de Castellvell dóna a la seu. És agosarat creure que Albert de Balluví, o Balluví d'Horta, fos la mateixa persona?. És un error hipotitzar que el mas el tenia com a contrapartida d'un càrrec delegat?. En el supòsit que aquestes preguntes fossin no solament ben plantejades, sinó també tendents a una resposta, podríem dir que una vegada traspassada la delegació de la gestió, els béns cedits tornaven als propietaris eminents, i ells n'usaven lliurement. Com fa Ramon de Castellvell.

13.- Dóna el mas amb tot: pertinences, tinences conreades i ermes, entrades i eixides, amb serveis, usos i senyoriu. És de subratllar els termes citats, especialment els serveis, els usos i el senyoriu, és a dir, el poder. En primer lloc, les servituts, en sentit ampli i no explicitat, però que s'entenen tan sols amb un mot. No podem dir ni quins ni quants, només que ja hi són, i, encara més, que són de domini públic. El mateix, pel que fa a aquestes consideracions, serviria per als usos i per al senyoriu. Segons la meva opinió, són elements indissociables: és l'expressió de l'exercici del poder, ara en mans de particulars, fent ús —i en conseqüència delegant— el què pensen com a propi. Molt lluny resten ja els anys de la dependència —factual o imaginària— dels reis carolingis. Tard és també el record dels primers comtes, els quals amb prou feines intentaren mantenir un ordre tradicional..., amb contínues pèrdues de poder, amb acords disfressats de submissions amb la màscara de l'acte d'homenatge. Comptat i debatut, Ramon Berenguer I entra també en el joc d'establir convinences amb els seus nobles, però no com a senyor suprem, sinó com a un més que oferta alguna cosa a canvi d'una suposada i, com no, desitjada fidelitat. Desitjada... quan ja implícitament hauria d'haver estat inclosa i no discutida pel sol fet de la proposta. Però les vicissituds del comte de Barcelona amb l'aristocràcia són una imatge del procés de feudalització creixent —tal vegada la més evident i constatable— de tots els àmbits de la societat medieval catalana. Que troba un reflex clar i palès al nostre document: atorgar serveis, usos —que vol dir lleis, en llenguatge de l'època— i senyoriu —que vol dir poder— és donar-ho tot, sense restricció d'autoritat superior.

14.- Ara ve la situació del mas que concedeix a la seu de Barcelona, es troba al comtat de Barcelona, dins dels termes del castell de Mataró i a la parròquia de *Civitas Fracta*. És una altra mostra de la dualitat dels noms, el de la parròquia i el del castell. Són aspectes ja ben comentats en treballs anteriors (vegeu *FULLS* núm. 30, p. 49, nota 11).

15.- Tot el que ha dit, cases i mas, els dóna a la canonja i canonges de la seu, oferint-ho a les mans de Guillem, bisbe de Barcelona, perquè en facin el millor que pensin, sense cap obstacle interposat per cap home ni dona. És de ressaltar, encara que sembli no rellevant, l'element del gest: donar en mans de... una constant medieval, la del ritu materialitzat en la fisicitat, sobretot en el sentit del tacte. Una herència, segurament, gòtica o molt més anterior, que es transmet en la *inmixtio manum* de l'acte d'homenatge: el senyor pren les mans del vassall, agenollat o genuflexionat, entre les seves. Però que també apareix en les formes de donar validesa a tants actes jurídics, amb el jurament *manu mei corporaliter tacta* a sobre dels quatre Evangelis. Aquesta fisicitat o corporalitat es manté en les preses de possessió personal, on juga un paper important no solament el gest, sinó la forma per la qual aquest es realitza. Quan un feudal pren possessió d'un castell obre i tanca portes —amb les mans—; quan un pagès ven a un altre una propietat, li dóna, en el cas de ser un camp, una mesura de gra que l'altre pren en les seves mans; si és una feixa de vinya, una mesura de vi; si és terra no conreada i bosquiva, una branca d'arbre. El sentit ritual d'agafar i de tenir entre les mans és, doncs, simbòlic.

16.- També dóna a la canonja 62 morabatins que té d'una penyora —*pignus*— sobre unes cases de la canonja que foren de Ponç d'Aurenciana, perquè igualment els canonges en facin el que pensin més adient. Com vàrem veure en documents coetanis al que ara ens ocupa (vegeu, per exemple, *FULLS* núm. 34, p. 51, nota 12), la moneda esmentada són morabatins. S'anomenava morabatí al diner musulmà dels almoràvits, moneda d'or que circulà lliurement, arribant a substituir el mancús (vegeu *FULLS* núm. 32, p. 50, nota 18), encara que també va prendre aquest nom, a Barcelona a segle XII, la moneda d'or de Frederic I Barba-roja, rei de Sicília. A part de definir el tipus de moneda, és important ressaltar d'on prové aquesta quantitat: d'una penyora feta sobre unes cases que enguany pertanyen a la seu, però que abans posseïa una altra persona. Amb anterioritat hem estudiat empenyoraments (vegeu *FULLS* núm. 30, p. 47-50); en aquest moment voldríem senyalar, en canvi, no la tipologia documental sinó el mecanisme de la concessió del crèdit. Primer, concedint un ajut —en forma de pagament, en moneda o en espècie— subjecte al seu retorn en un termini temporal determinat, i donant alhora com a garantia el bé immoble. Si no es pot satisfer en les condicions establertes, el deutor ha de perdre la propietat de l'aval, que passarà a les mans del creditor. Aquesta fou una de les estratègies seguides pels poderosos, laics i eclesiàstics, per fer-se amb terres, cases i béns dels particulars, ampliant així els seus patrimonis. Pel que fa a la circulació de moneda, caldria recordar les paraules de Georges Duby: «Ens trobem en aquest punt amb el fet més característic del segle XII. La civilització és encara plenament rural i tot el seu desenvolupament està animat per les conquestes camperoles. No obstant això, la moneda, l'ús de la qual no ha cessat d'estendre's, en un moviment ininterromput des dels inicis de l'Alta Edat Mitjana, acaba per infiltrar-se fins a les relacions entre els treballadors del sòl i els seus senyors; en vulgaritzar-se, es debilita; en fer-se d'aquesta manera molt més apta per a portar a terme un paper als nivells més humils de l'activitat econòmica, arriba insensiblement a establir-se al centre de tots els moviments de creixement. El lloc que ocupa en ells

no cessa de créixer. Fins al 1180, aquest lloc és preponderant. S'obre aleshores una nova fase: en tot el continent europeu, la circulació del diner serà el motor que arrossegarà tot el progrés, de la mateixa forma com ho era ja dos segles abans a les fronteres de la cristiantat vivificades per les empreses militars». (*Guerreros y campesinos*, p. 323-324).

17.- Les cases de Cua-roja, com explicita Ramon de Castellvell, li arribaren a ell *per dimissionem patris mei Guillelmi de Castrovetulo et canonice per cuis dimissionem. Dimissio-onis*, segons el *Diccionario Latino-Español* de Blánquez, significa «acció d'enviar o expedir, tramesa, expedició». Per tant, Guillem de Castellvell, pare de Ramon i fill de Guillem (el Guillem de Castellvell que amb el seu germà Dorca havien donat a Balluví d'Horta el castell de Mataró, vegeu FULLS núm. 33, p. 55-58), trameté o traspassà al seu fill les cases de Barcelona, i segurament també el mas de Mataró, encara que no s'esmenti al document. Aquest traspàs fou concedit per la canonja barcelonina, la qual cosa ve a reafirmar la nostra hipòtesi de la nota 2: els béns concedits per Guillem prenen forma de dot.

18.- A continuació apareix la clàusula de sanció, obligant a qui trenqui o violi la donació restitueixi amb el doble, a més, que es mantingui ferma a perpetuitat.

19.- La forma de datació, una vegada més, és, segons els regnats dels reis francs, el 34 de Lluís el jove. L'herència romana del calendari, segons kalendes, idus i nones, també és present.

20.- Després, les signatures. La de Ramon, primicer; seguida per la del seu germà Guillem de Castellvell. Si tornem a l'arbre genealògic del llinatge elaborat per Armand de Fluvià comprovem que Guillem IV mor vers el 1166, essent el seu successor Guillem V el jove, el germà que signa el document que estudiem. Fixem-nos que ens trobem al 1170, és a dir, quatre anys més tard de la probable mort del pare. En conseqüència, el traspàs dels béns a Ramon i a la canonja de Barcelona vindria com a resultat del repartiment testamentari, el que reforça, una vegada més, la idea de la dotació eclesiàstica de Ramon. Guillem rebrà el volum més important de l'herència, la transmissió del patrimoni: serà senyor de Castellvell de Rosanes, Mata, el Far, Pontons, Voltrera, Benviure, Olesa i Llavaneres. Ramon primicer de la seu de Barcelona. En resum: ambdós situats en alts llocs de poder, un exemple de les estratègies seguides per l'alta aristocràcia en tot el que es relaciona amb el manteniment del patrimoni familiar —que des del segle XII es transmet sense divisió— i la distribució d'altres membres del llinatge en llocs dominants, com l'església.

La resta de signatures són referides als testimonis: Joan de Manoc, Guerau de Cros, Miró de Mollet, Berenguer de Boxadós, Berenguer de Bellveí. A la nostra tesi (p. 366-7), fèiem atenció a la clientela de feudataris dels Castellvell, entre aquests es trobava Miró de Mollet. Ara caldria definir, en els límits del possible, els altres protagonistes. D'antuvi, Joan de Manoc —*Manoco*— ens és impossible d'interpretar; Guerau de Cros potser podria ser un membre de la petita noblesa del Maresme (vegeu *El Maresme Medieval*, p. 439-440); Miró de Mollet és ja un personatge reconegut; Berenguer de Boxadós i Guillem de Bellveí.

21.- Signa igualment Bertran, capellà-bisbe.

22.- Clou el document, validant-lo, la signatura de Pere de Corró, escrivà, qui ha col.locat les lletres suprapposades a les línies 24 i 20, essent aquest un dels sistemes que s'emprava per demostrar que l'escriptura era verídica.

— DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA —

El capdevall de la Rambla
Inicis de l'actual segle.

Postal.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

La Rambla
Inicis de l'actual segle.

Postal. Fototípia Thomàs. Barcelona. Donatiu de Josep M. Colomer i Panadero.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

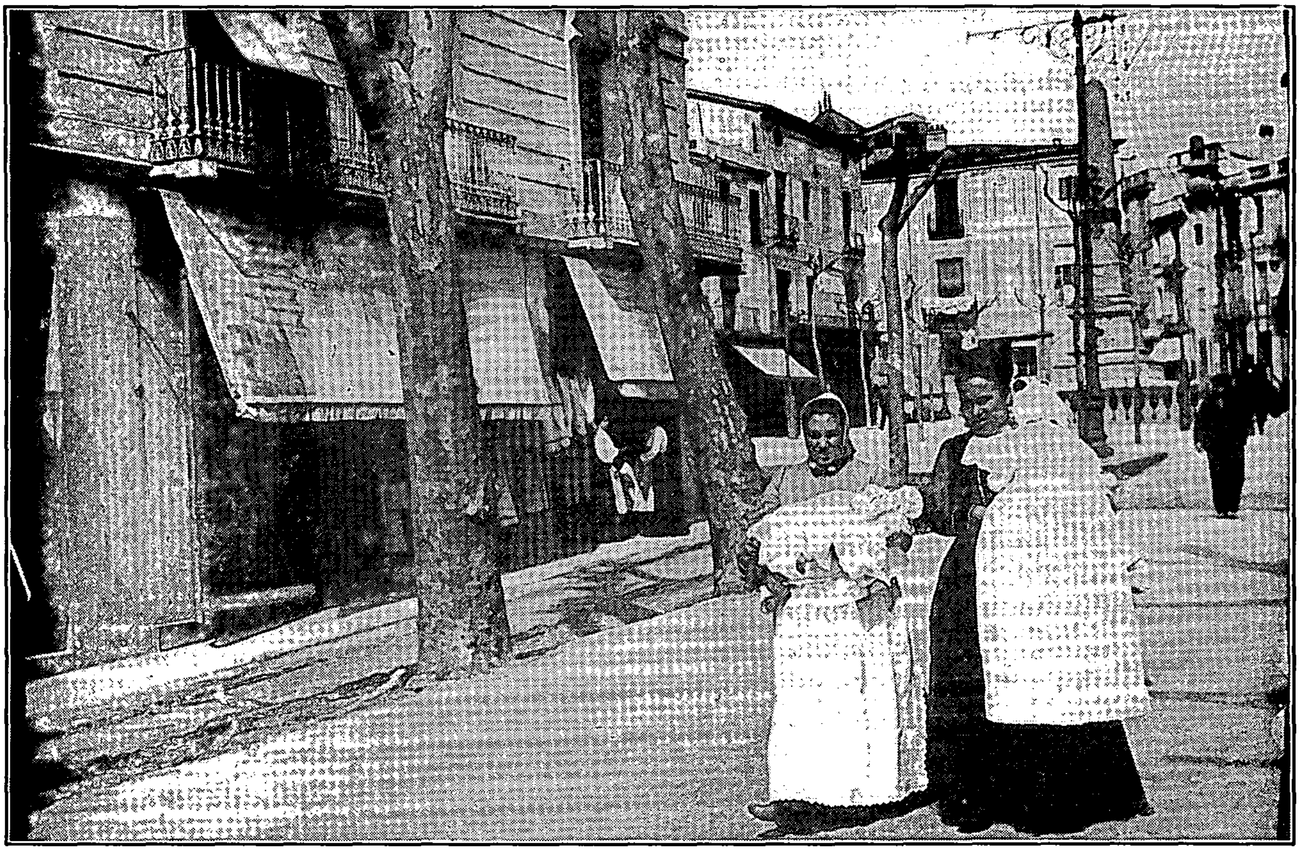

Passejant per la Rambla. (1903?) MASMM. Arxiu fotogràfic. Col.lecció Teodor Solà.

La Fira a la Rambla. (1905?) MASMM. Arxiu fotogràfic. Col.lecció Spà Salarich.

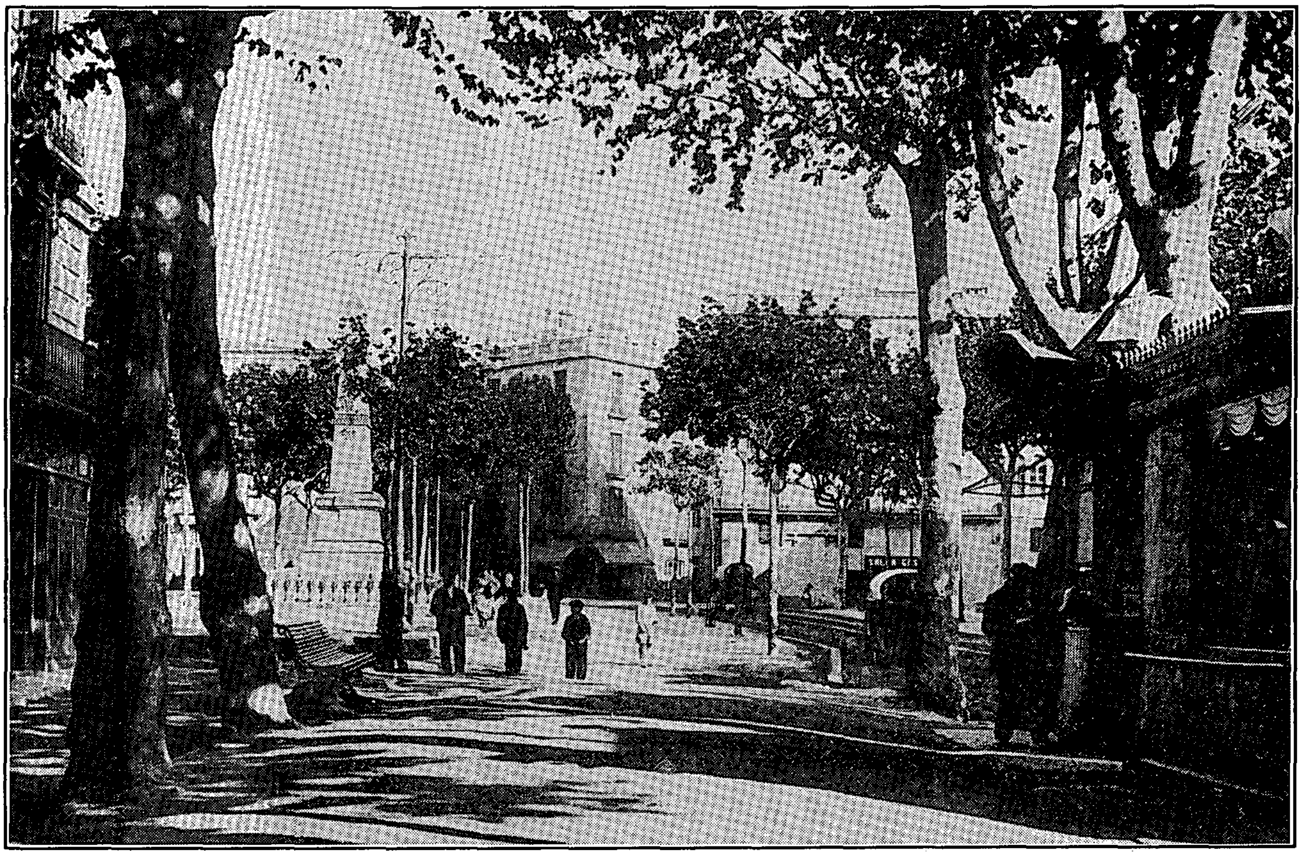

Final de la Rambla
Inicis de l'actual segle.

Postal. Mauri, Barcelona.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

La plaça de Santa Anna.
Inicis de l'actual segle.

Postal. Fototípia Thomàs. Barcelona. Donatiu de Josep M. Colomer i Panadero.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

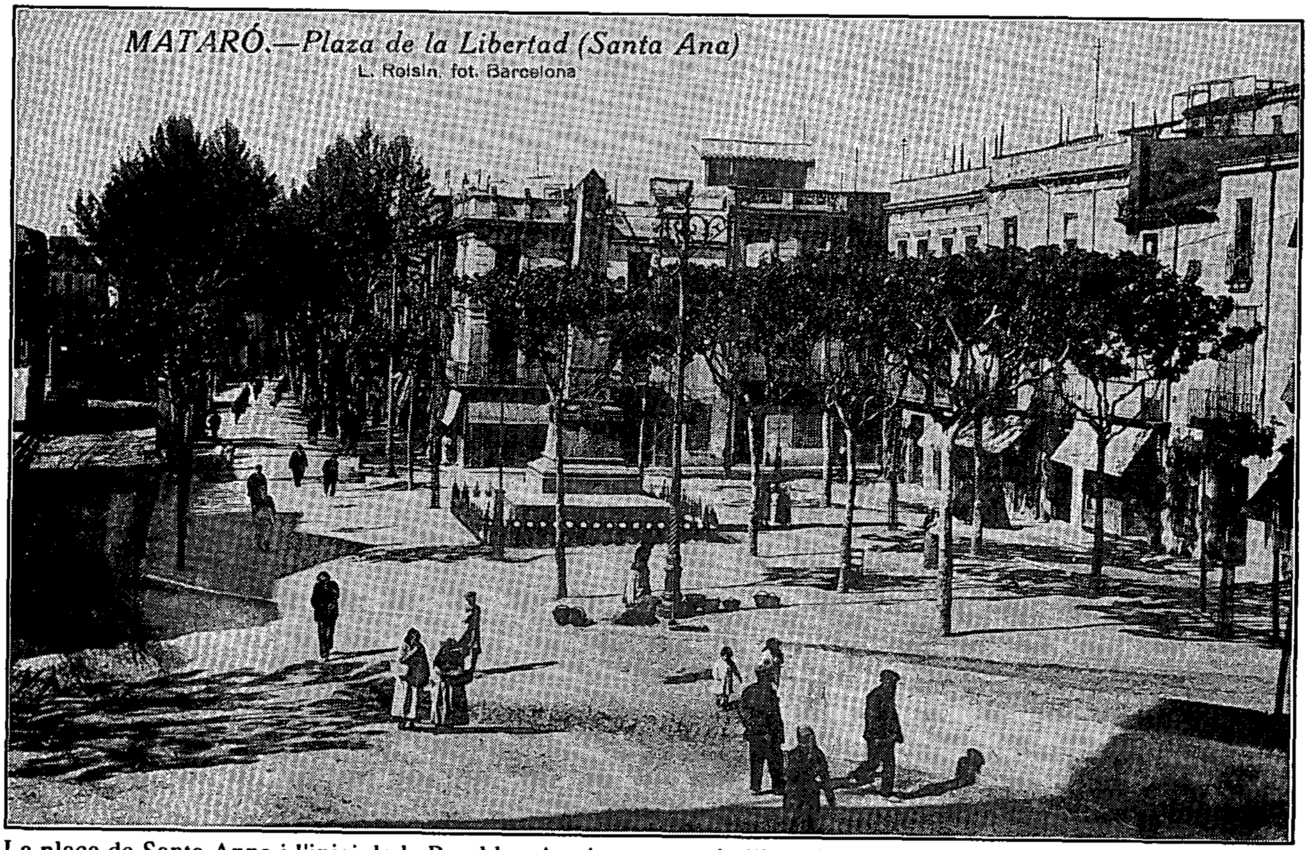

La plaça de Santa Anna i l'inici de la Rambla. A primer terme la llissa de la Muralla de Sant Llorenç.
Inicis de l'actual segle. Postal L. Roisin, Barcelona . Donatiu de Pere Pagés i Masoller.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

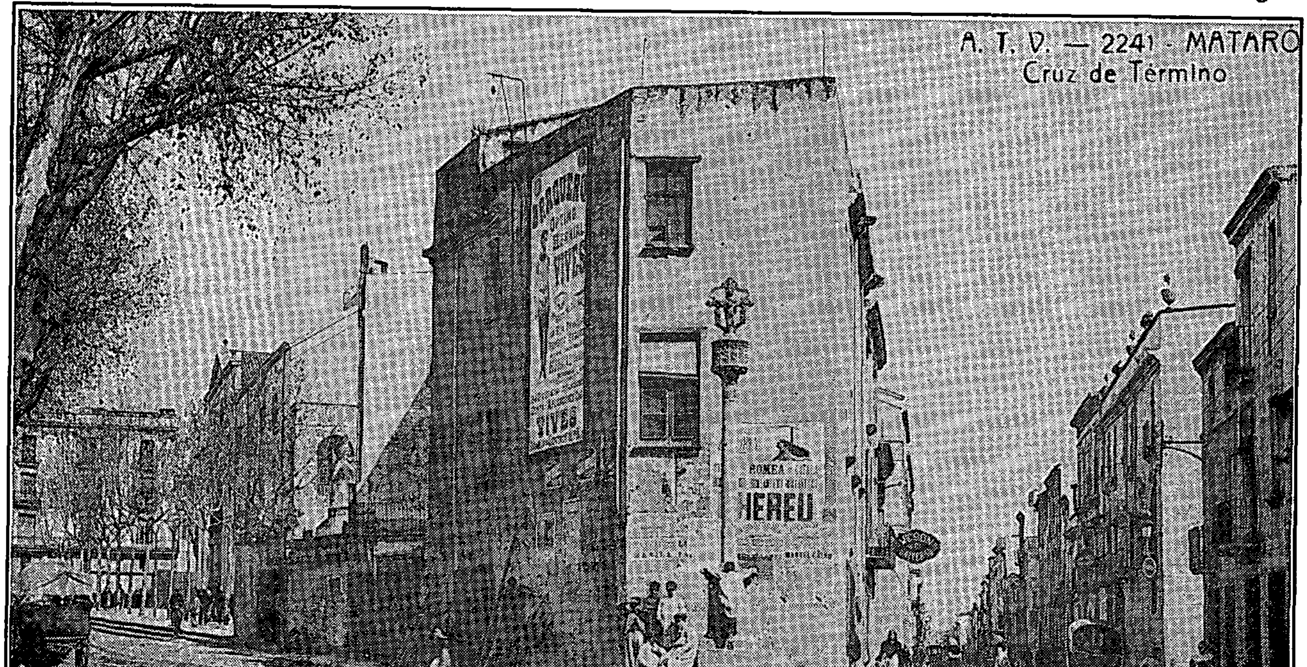

Cantonada del Camí Ral i la Rambla, amb la Creu de Terme.
Inicis de l'actual segle. Postal Edicions Àngel Toldrà Viazo, Barcelona . Donatiu de Familia Marfà.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

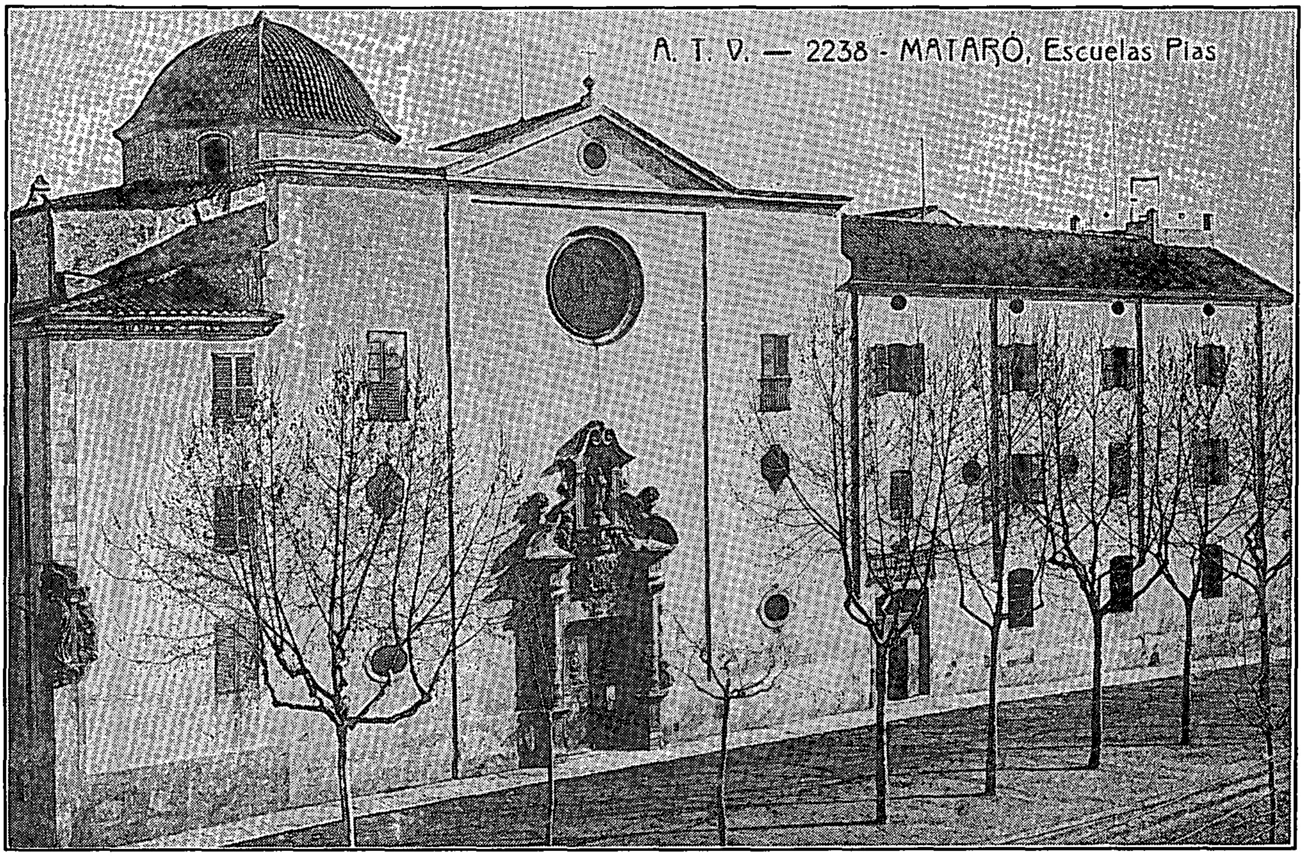

El Col.legi de Santa Anna.
Inicis de l'actual segle.

Postal. Edicions Àngel Toldrà Viazo, Barcelona.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

El Col.legi de Santa Anna. (1955?)

Postal A. Zerkowitz, Barcelona.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

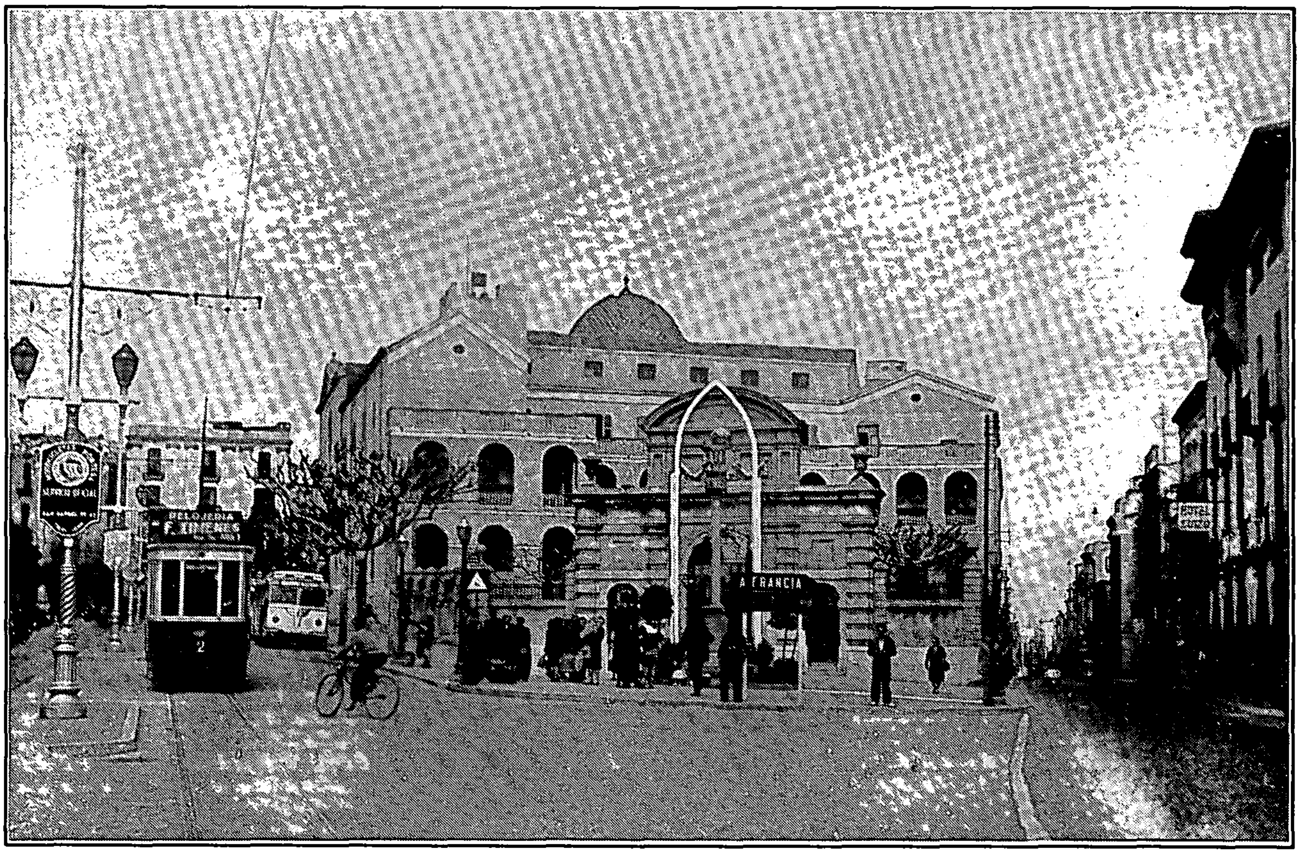

Cantonada del Camí Ral i la Rambla, amb la Creu de Terme (1957?) Postal.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

La Rambla (1955?) Postal. Foto Masachs.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

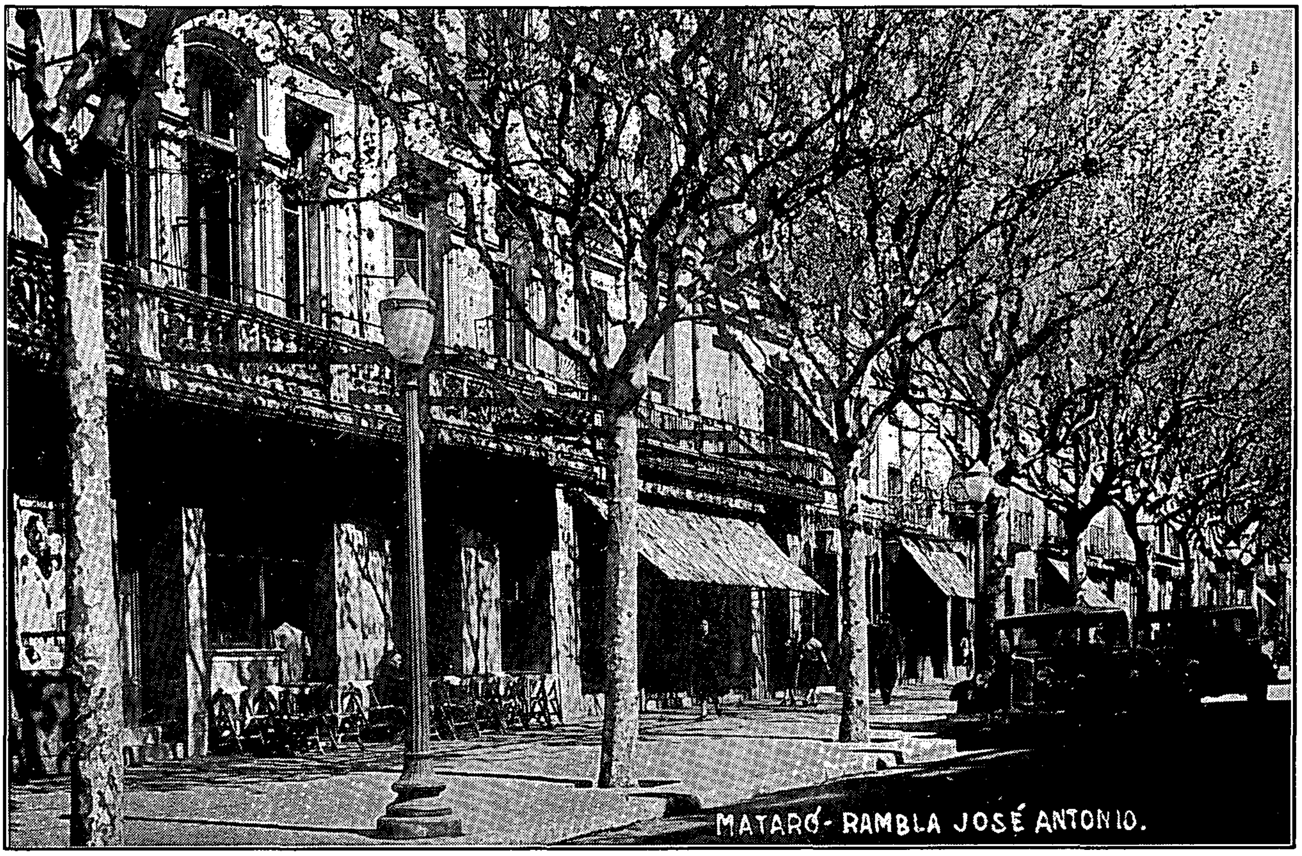

La Rambla (1955?)

Postal. Santi Carreras, fotògraf.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

La Rambla. A tocar ratlla (1955?)

Postal Exclusica M. Legaz. Fotografia Soberanas.
MASMM. Col.lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

amb la col.laboració del
Servei d'Arxius del Departament de Cultura
de la Generalitat de Catalunya